

JAG VISSTE
NÄR JAG VAR TIO

En handledning för att stödja homosexuella,
bisexuella och transpersoner i skolan

Mejl från My:

Hej!

Vart ska man vända sig om man vill att någon ska berätta på ens högstadieskola om bi, trans och homosexuella?

Vi har nämligen många homofober och liknande på vår skola och det är jobbigt eftersom dom klankar ner på oss utan att ens veta någonting om det! Folk vet verkligen ingenting (!) om det och tycker bara det är äckligt!

Författare: Anna Knöfel Magnusson och Hans Olsson (red). *Illustrationer:* Karin Nilsson.

Anna Knöfel Magnusson har gjort intervjuerna och skrivit huvudtexten. *Hans Olsson* har skrivit avsnitten Att komma ut, Integrera hbt-perspektivet i undervisningen, Åttor om homofobi, Bögen gör heterot samt Inkluderandets pedagogik och Andra konkreta åtgärder.

Form & produktion: Staffan Skoglund, RGB Grafisk produktion AB. *Tryck:* Ljungbergs tryckeri AB. 2007.

RFSU vill tacka alla medverkande som har gjort denna skrift möjlig: Elever, lärare, ungdomar, elevhälsopersonal, rektorer, forskare och alla andra. Vi vill också tacka Ewa Engström Winther, RSFU Katrineholm, för förtjänstfull hjälp.

Innehåll

Inledning	5
– Skolan i tiden	7
Hbt handlar om mänskliga rättigheter	9
Hetero i klassrummet	13
– T:et i hbt	15
– Hetero på kafferasten	18
– Tystnad är också diskriminering	19
Sambandet öppenhet och hälsa	20
– Ensam är inte stark	21
– Öppna lärare ger trygghet för hbt-elever	24
– Hundkurs livsviktig	26
– Att komma ut	29
– Elevhälsan: Så här arbetar en skolsköterska	31
– Rätten att själv få välja liv	33
I en öppen miljö ryms alla identiteter. Eller: Hur gör man i praktiken?	39
– Alla pedagoger behöver en filosofi	40
– Att våga tänka efter	41
– Ingen anledning att bara prata kärnfamilj med barnen	42
– Integrera hbt-perspektivet i undervisningen	43
– Ingen är för liten för hbt	47
– Sprickor i muren	48
– Lärare vill – men saknar kunskapen	49

– Förskolans roll	50
– Våga vara pedagog	53
– När RFSL kommer till klassen	55
Stor medvetenhet hos barn och unga om hbt-personers rättigheter	56
– Kasper och Waldemar	56
– Åttor om homofobi	56
– Bögen gör heterot	59
– De gjorde en film	60
Kanske, kanske inte?	
Var tydlig med att visa vart man kan vända sig	62
Viljan saknas inte. Fortbildning är A och O	65
– Skolledarens ansvar	67
– I Jokkmöck	68
– Hovsjö förskolor	68
– Viktigt med stöd uppifrån	71
Det är lätt att bli bra	73
– Inkluderandets pedagogik	74
– Andra konkreta åtgärder	83
Ord och benämningar	84
Mer att läsa	88

OBS! Rättelse sid 70 och sid 83

Lag 2006:67, den så kallade barn- och elevskyddslagen, upphörde att gälla den 1 januari 2009. Istället ersätter ett nytt kapitel (14 a kap) i skollagen (1985:1100) den del av barn- och elevskyddslagen som avser ”annan kränkande behandling” och bestämmelserna om diskrimineringskrivsin iden nyadiskrimineringslagstiftningen. Till diskrimineringsgrunderna räknas nu kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.

Precis som tidigare är skolhuvudmännen skyldiga att upprätta en så kallad likabehandlingsplan. Lagförändringen innebär att ny plan måste upprättas varje år, från att tidigare enbart behövts följas upp och ses över.

Barn- och elevombudsmannen ligger under Skolinspektionen www.skolinspektionen.se.

HomO har upphört som myndighet. Den 1 januari 2009 slogs myndigheten samman med DO, HO och JämO till Diskrimineringsombudsmannen, DO. Samtidigt ersattes de gamla lagarna med ny lagstiftning. Läs mer på www.do.se.

Inledning

”Det finns folk jag kan prata med på skolan. De är ju inte så specialiserade inom hbt men jag har blivit ganska bra vän med min kurator och jag kan säga det mesta till henne. Om det är någon som är jobbig mot mig på grund av min läggning är det bara att säga till henne och ibland också andra lärare så brukar de ta tag i det.”

Said, 15 år.

”Att bli beshottad för den man är måste vara så kränkande och traumatiserande, särskilt för en ung människa. Det måste vi i skolan ta itu med. Det måste framgå att det inte är ett val man gör – utan att det här är vem man är.”

Carina Dahlberg, lärare.

Varje dag sker underverk i skolan. Rektorer, lärare, skolsköterskor och annan skolpersonal gör stordåd för elever, till exempel som samtalsstöd eller att de bara är synliga och finns till för dem som vill prata om saker som man i barndomen eller puberteten går och funderar på.

Precis som Said i citatet bredvid vittnar många homo- och bisexuella och transpersoner om att en lärare eller kurator, som de hade anförtrott sig åt, var ett viktigt stöd under skolåren. Det finns många goda exempel. De unga själva hyser tilltro till att de ska få stöd om de behöver, men tyvärr kan man samtidigt konstatera att det inte är något de kan räkna med. För trots att det är skolans uppdrag att motverka kränkningar och diskriminering och att aktivt arbeta för allas lika värde, så visar granskningar att skolan som helhet brister i detta. Det fina stödet, vuxna att samtala med eller ett perspektiv på undervisningen som inkluderar homo- och bisexuella och transpersoner, beror snarare på enstaka personers engagemang än ett genomtänkt och planerat arbete från skolan eller kommunen.

Många är de homo- eller bisexuella och transungdomar som talar om sin skolgång som en väldigt lång tid av tystnad, som om det rått undantagstillstånd. Och när sexuell läggning väl kommer på tal sker det när man ska motverka förekomsten av kränkande könsord: en elev ska inte kalla någon annan ”böjvävel”. Självklart ska man fortsätta att arbeta mot det *men*, för att skolan ska kunna kalla sig demokratisk – och inte utesluta någon – måste man på allvar bryta tystnaden kring de normer som gäller och på alla nivåer, från förskolan och

framåt, börja omfatta också hbt-elever och barn som har föräldrar som lever i samkönade relationer. (Hbt är en förkortning som står för homo, bi och trans, se Ord och benämningar.) Det är inte heller någonting som bara rör den homo- eller bisexuella eller transkillen/tjejen. Det finns en mängd människor runt dem.

Där finns systrar och bröder, föräldrar, släktingar, kompisar – börjar man räkna berör det ganska många människor i Sverige. Därför angår hbt-frågorna alla som arbetar i förskolan och skolan.

Brev från Emelie, 17 år:

”Första gången jag blev kär i en tjej var när jag gick i femman, jag var alltså elva år. Då berättade jag för mina två närmaste kompisar som skrattade åt mig. Vilket gjorde mig väldigt ledsen, så då försökte jag förklara bort det och sa att jag bara skämtade. Dom trodde inte på mig och spred ut i hela klassen att jag var bisexuell. Jag kommer ihåg att vi satt i klassrummet och dom gjorde nåt skämt om det och då skrek jag åt dom att jag bara skojade. Då sa dom att jag inte gjorde det, och läraren sa: ’Hon sa att det bara var ett skämt och då var det det, så nu glömmer vi det’. Och sen fortsatte hon lektionen. Senare fortsatte dom att skratta åt mig och reta mig men ingen lärare gjorde nånting åt det, så det fanns ingen som jag kunde vända mig till. Och jag har aldrig haft så stort förtroende för lärare eller vuxna över huvudtaget, så jag tog aldrig kontakt med någon själv.

Idalet för skolan vore nog om lärarna skulle informera bättre om hbt, vad det innebär att vara homo-, bi- eller transperson. Under hela min skolgång har jag aldrig ens hört en lärare säga ett enda ord om hbt. På sexualkunskapen handlade det bara om heterosexualitet.”

Skolan i tiden

I mejl och samtal med unga hbt-personer under arbetet med denna handledning framgår att öppenheten kring homosexualitet betyder mycket för unga. De refererar ofta till olika tv-program, filmer som "Fucking Åmål" och även händelser kring den årliga Pridefestivalen i Stockholm. Då syns andra som, liksom de själva, inte är heterosexuella – här blir de bekräftade. I skolan har de inte blivit det.

I det svenska samhället har homo- och bisexuella fått långtgående rättigheter. Samkönade par får ansöka om adoption av barn, assisterad befruktning för lesbiska par är tillåtet, man får ingå partnerskap och när detta skrivs diskuteras även möjligheten för samkönade par att gifta sig i kyrkan. Sedan 1 april 2006 finns dessutom en diskrimineringslagstiftning (som ibland kallas barn- och elevskyddslagen) som ska skydda barn och ungdomar i skolan. Det betyder att alla skolor ska ha en likabehandlingsplan som beskriver hur man ska arbeta förebyggande mot kränkningar och diskriminering på grund av bland annat sexuell läggning.

Den här skriften har tagits fram för att ge skolans personal – skolledare, lärare, elevvårdsteam, skolsköterskor, kuratorer, assistenter, modersmåls lärare, måltidspersonal,

bibliotekarier, vaktmästare med flera – handledning och stöd i hur man gör så att en likabehandlingsplan blir levande och upprätthålls. Men framför allt: Hur man kan arbeta för en skolmiljö som känns trygg för alla oavsett vilken sexualitet man har, oavsett om man är medveten om den och oavsett om man vill berätta om den eller inte. Det finns många goda exempel på hur skolan arbetar, men mer kan göras. Och så märkvärdigt svårt är det inte, egentligen. Men det behövs kunskap. Här berättar några personer knutna till skolan hur man kan göra för att skapa en arbetsplats där inte bara heterosexualiteten får plats och tas för given.

Hbt handlar om mänskliga rättigheter

”Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Omsorg om den enskildes välbefinnande och utveckling skall prägla verksamheten.

Ingen skall i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder eller för annan kränkande behandling. Tendenser till trakasserier och annan kränkande behandling skall aktivt motverkas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser.”

*Läroplan för det obligatoriska skolväsendet,
förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94.*

”En skolläda måste vara involverad i arbetet med styrdokumentet och sätta tonen på arbetsplatsen, så att dessa frågor kommer i fokus.”

Marit Elfman, lärare.

När vi inför arbetet med denna skrift gjorde en intervju med elever på en gymnasieskola säger plötsligt en av killarna: ”Ja, det ska ni veta, jag är i alla fall inte för homosexualitet”. Och när man diskuterar hbt-frågor framkommer ibland just sådana ståndpunkter som att ”vår lärare är för homosexuella”, eller tvärtom ”han är emot”. Det är viktigt att förstå att sexuell läggning inte är något man kan vara för eller emot, precis som om det vore kärnkraftsfrågan eller inträdet i europeiska valutaunionen vi diskuterar. Att vara homo-, bisexuell eller transperson är en mänsklig rättighet på samma sätt som att vara från Norge eller Somalia eller heterosexuell. (Läs mer i avsnittet ”Det är lätt att bli bra.”)

Inte minst för elever som kommer från familjer eller gemenskaper där normerna kring heder och skam är starka eller från en miljö som kraftigt fördömer homo- och bisexualitet kan skolan spela en stor roll som den plats där de kan få andrum och bekräftelse. En del elever lever under hot eller risken för hot och för dem är det otänkbart att vare sig nu eller någonsin berätta för föräldrar och syskon om sina känslor. Då kan skolan vara den plats som kan ge eleven hopp och göra framtiden möjlig.

Skollagen (1985:1100) slår fast att verksamheten i skolan ska utformas i överensstämmelse med grundläggande

demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan ska främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (1 kap 2 §). I enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter ska det allmänna skydda barn mot diskriminering på grund av sexuell läggning och att säkerställa att unga homo- och bisexuella får tillgång till den information och det stöd och skydd som krävs för att kunna leva tryggt i enlighet med sin sexuella läggning.

”En vanlig föreställning är ju att det råder öppenhet i skolmiljön om vilken läggning man har, men när man frågar kollegorna hur många homosexuella elever de har så kan de namnet på en – av tusen. Heterosexuella tror att den tiden är förbi då homosexuella behövde gömma sig. Det är fel, fortfarande brottas vi med samma frågor, samma problematik. Och i och med att homosexualiteten har kommit upp till ytan finns det dessutom ett ökat tryck på att leva upp till de homosexuella förebilderna – som ju alla verkar ha kommit ut och är öppna. Det kan göra det ännu besvärligare för en del att komma ut, så att det krävs ett ännu större mod.”

Stefan Gadd Karlsson, lärare.

En skola för alla

Harvey Milk School ligger i New York City, en skola där utsatta hbt-elever går. På skolan arbetar både hbt-lärare och ”straighta”. Verksamheten startades eftersom en del barn och unga blev kränkta, misshandlade och diskriminerade i sina gamla skolor på grund av sin sexuella läggning och därmed riskerade att falla ur utbildningssystemet. Joyce Hunter, som var med och grundade skolan i början av 1980-talet, har identifierat några problem som är gemensamma för utsatta elever.

De ...

- ... lider brist på information och är fysiskt och psykiskt isolerade.*
- ... lider brist på förebilder att identifiera sig med.*
- ... är utslutna ur sina ursprungsfamiljer.*
- ... känner olust och utanförskap i skolornas aktiviteter.*
- ... har ingen förberedelse på att tillhöra en minoritet.*
- ... trakasseras och är utan stöd från lärare och personal.*

Som alternativ erbjuder Harvey Milk School en trygg och stödjande utbildningssituation och i dag går cirka 60 elever på skolan som är en av de mest framgångsrika alternativa skolorna i New York, även akademiskt sett.

Heteronormen – så funkar den

Heteronormen innebär att alla människor blir bemötta som om de vore heterosexuella och att det är det mest ”naturliga” sättet att vara. Den är så självklar att den blir osynlig och få tänker ens på heterosexualitet som en sexuell läggning. Heteronormens främsta kännetecken är osynliggörande, tystnad och exkludering. Den tar sig uttryck i samhällets alla miljöer – i arbetslivet, skolan, vardagens samtal, i sex- och samlevnadsundervisningen och i hälso- och sjukvården. Heterosexuella reflekterar sällan eller aldrig över sin egen eller sina arbetskamraters sexuella läggning, de flesta utgår helt enkelt från att de är just heterosexuella. Man kan säga att det är en del av det heteronormativa tänkesättet: Vårt samhälle bygger på en livsstil med tvåsamhet mellan kvinna och man, som lever i kärnfamilj – det är det som är normalmönstret och det andra är osynligt.

Så här skriver Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning, HomO:

”Att arbeta mot heteronormativitet innebär inte att det är något fel på heterosexualiteten. Det handlar snarare om att inte alltid utgå ifrån att alla är eller blir heterosexuella. Och om det nu är så att inte alla är eller blir heterosexuella, så finns det en del i vår närmaste omgivning som vi kanske måste titta på med nya ögon.”

Hetero i klassrummet

”Min svensklärare som rättade uppsatsen kopplade inte att det var homosexuell kärlek så hon rättade om den så det blev helt fel. I slutet blev det så att min mamma och min pojkvän blev ihop. Det kändes konstigt, men jag hade overseende med det.”

Kasem, 15 år.

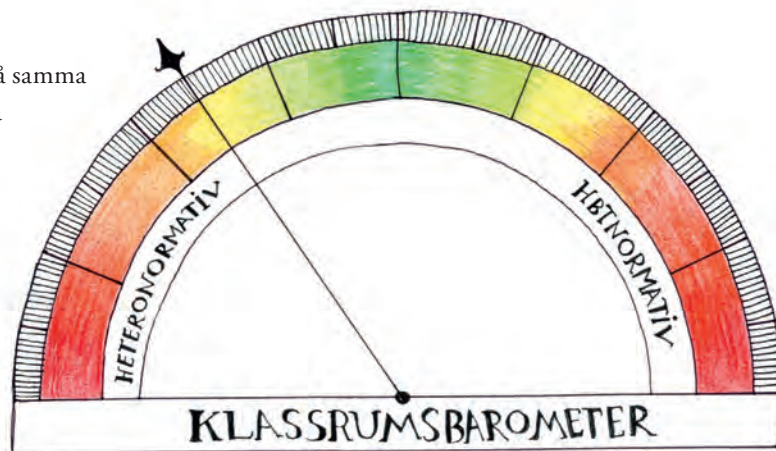
”Jag tror att om någon av oss skulle komma ut i klassen så skulle det vara okej med klasskompisarna. Nu har de känt oss ganska länge. Det tror jag påverkar, att man känner personen som kommer ut. ’Hon är fortfarande samma person – den man alltid känt liksom’. Tänk om alla går omkring och tänker så!”

Saima, 17 år.

Andreas Lindgren är 20 år och kom ut för sig själv som homosexuell i tioårsåldern. Han menar att det borde vara varje lärares plikt att medvetandegöra sig själv och andra om homosexualitet.

– Alla lärare borde tänka, att i den här klassen kan det sitta minst två hbt-elever – på en normalstor skola blir det ganska många – då måste man också anstränga sig för att inkludera dem i sammanhanget. Inte minst i sex- och samlevnadsundervisningen. Man måste tala om homosexualitet i samma bemärkelse som heterosexualitet, känna till statistik för att kunna bemöta fördomsfulla argument och så vidare. För att detta ska bli möjligt måste lärare få kunskap när de utbildar sig, säger Andreas.

Och han menar att lärare alltid måste tänka på samma sätt som om det handlar om främlingsfientliga uttalanden. Om "Ahmed" och "Hamid" sitter i klassrummet och någon uttalar sig hatiskt mot invandrare så blir Ahmed och Hamid ledsna. Det samma gäller hbt-elever – det skiljer sig inte åt.

”När jag kom ut för klassen i 9:an så var det inte direkt så att jag tänkte: ’nu ska klassen få veta’ utan det bara hände. På en syslöjdslektion så sa jag att jag och en kompis planerade att åka på Pride det året. Då kom en klasskamrat fram och frågade jätteförvånad: ’Vadå? Är du gay?’ Och då sa jag att jag var bisexuell. Då började alla ställa frågor som ’Har du hånglat med en tjej?’ Och massor av såna frågor. Läraren måste ha märkt att det blev en sån stor grej av det hela i klassen, men vad jag såg så reagerade hon inte alls.”

Emelie, 17 år.

T:et i hbt

Linus är 22 år och en så kallad FTM-transsexuell. Det betyder att han är född kvinna men ser sig som man. På gymnasiet bestämde han sig för att ”komma-ut” – det fick bära eller brista som han säger, men han kunde inte längre fortsätta att ljuga om sin identitet. Och hans skola får tjäna som ett gott exempel. Linus skrev ett brev till sin mentor att han hade bestämt sig – han ville ha stöd från skolan att berätta om sin nya identitet som kille.

Mentorn blev rädd för hur det skulle tas emot och bad honom tänka över sitt beslut, men då var det Linus som blev arg. Hade han kommit så långt att han hade bestämt sig och kontaktat sin lärare så skulle läraren inte ifrågasätta detta. Något som mentorn också insåg, varpå Linus fick fullt stöd från skolan.

– I mitt fall började lärarna använda mitt nya namn utan att göra någon stor grej av det, och de andra följde efter. Såklart var det några som ifrågasatte och undrade men det betydde jättemycket att lärarna var så coola.

Han menar att skolan visade att de vackra orden i styrdokumenterna också blev verkliga – de vuxna i skolan stod upp för det han annars skulle ha upplevt som tomma ord. Linus säger att det är oerhört viktigt vad lärarna gör och säger, de signaler som de sänder ut fastnar. Säger de att något är okej så är det så.

– Jag känner mig tacksam mot mina lärare för att det gick så bra, samtidigt som det är läskigt att jag ska behöva känna tacksamhet för att de är toleranta. Det de gjorde var att gå från ord till handling – något som borde vara självklart men tyvärr alltför ofta inte är det.

Han tycker att lärare kan vara omotiverat rädda när det gäller dessa frågor. Det skulle gå smidigare om de istället för att ”hispa upp sig” kommunicerade med eleven om hur han eller hon vill ha det.

– Lärare är ofta onödigt konflikträdda. Om de inte bemöter homofoba uttalanden och mobbning så återstår tystnaden. Att osynliggöra hbt-elever är lika illa som att visa illvilja, menar Linus.

Unga som är eller kommer att identifiera sig som transpersoner är de som kan ses som mest utsatta och som har svårast att hävda sina intressen. Det visar också tydligt att ramen för hur vi förväntas vara, bete oss, kläddval, gester m m utifrån vårt biologiska kön är oerhört stark.

På en del håll i landet anordnas transcaféer, oftast inom ramen för RFSL:s verksamhet. För aktuell information, se RFSL:s hemsida, www.rfsl.se.

Många tror att andra har fördomar

Drygt 800 elever på högstadie- och gymnasieskolor i 19 städer och orter i Norrland, från Skellefteå i söder till Haparanda i norr, har svarat på en enkät om attityder till olika hbt-frågor. Frågorna handlade till exempel om hur unga tror att deras föräldrar skulle reagera om de skulle komma ut som böj, flata eller transperson, eller vad de skulle tycka om att ha en kompis som är homo eller trans.

Intressant är att på frågan om hur man skulle reagera om bästa kompisen berättade att han/hon var homo, bi eller trans instämmer drygt 60 procent i att de skulle fortsätta att gilla kompisen för den han eller hon är. Men på frågan om hur de tror att deras kompisar skulle reagera om de själva berättade samma sak, tror bara drygt 30 procent att kompisarna skulle fortsätta att älska en för den man är. Det verkar alltså som om man tror att andra har mer fördomar än vad man själv har. Man skulle acceptera andra, men tror alltså inte att man själv skulle bli accepterad. Det är den verklighet som unga homo- och bisexuella och transpersoner lever i. Det är ett missförstånd som skolan kan hjälpa till att klargöra.

Heterosexuell på kafferasten

Vad pratas det om på fikarasten i ert personalrum? Förutom om idéer till kommande lektioner? Småpratet om helgens begivenheter ihop med sin respektive är ingen vågad gissning. Parmiddagen med goda vännerna Jan och Lena eller att era utflugna barn kom förbi? Tro det eller ej, då har ni pratat sexuell läggning. Ni har berättat för varandra om hur ni lever. Den sortens småprat är för många homo- och bisexuella ingen självklarhet. Många homo- och bisexuella och transpersoner väljer att tiga om sina liv, särskilt i skolans värld där man riskerar att bli dubbelt utsatt för diskriminering dels av kollegor, dels av elever. I en befolkningsrepresentativ (alltså inte enbart homo- och bisexuella) kartläggning från Arbetslivsinstitutet svarade nästan sextio procent av de tillfrågade att de inte visste vilka attityder deras arbetskamrater hade till homo- och bisexuella. I samma undersökning uppgav 70 procent av de homo- och bisexuella som arbetade inom förskolan att de inte är öppna mot sina arbetskamrater och 93 procent att de inte är öppna i förhållande till förskolebarnen och deras föräldrar. Att alltid tvingas hålla igen med den privata sidan av livet kan leda till känslor av utanförskap och sämre hälsa.

Det är inte ovanligt att man hör (heterosexuella) människor säga ungefär så här: "Varför måste man berätta att man är homosexuell? Jag säger inte att jag är heterosexuell. Jag bryr mig inte om vad folk gör i sängen." En del tycker också att öppna homosexuella demonstrativt visar upp sin sexualitet – när han eller hon berättar om sin partner eller har varit ute på klubb. Det tolkas som att man talar om sin sexuella praktik.

"Det skulle vara väldigt fint om alla blev medvetna om de heteronormativa föreställningarna om tvåsamhet – att man förutsätter kille/tjej hela tiden. Det gäller ju överallt, i kollegiet eller på en fest: 'Är du gift?', eller 'vad heter din man?' och så vidare.

Karin Envall, lärare.

Självklart är det inte viktigt vad som sker i sängen – men i livet, vem man lever med eller skulle vilja leva med, vilka man umgås med och vad man gör på fritiden är lika viktigt för en homosexuell som för en heterosexuell, det skiljer sig inte åt.

Och så länge man inte säger något annat utgår omgivningen från att man är heterosexuell. Därför är det viktigt att berätta. Det är inte bara en privatsak.

Tänk på ...

- ... hur stor del av tiden med andra kollegor som ägnas åt "heterosexuella" samtal.
- ... hur du skulle reagera om din kollega "kom ut" i ett vardagssamtal.
- ... hur du vet vem som är hetero-, homo- eller bisexuell i kollegiet – om du gör det.
- ... att tystnad om homo- och bisexualitet också kan vara kränkande.

Tystnad är också diskriminering

Det finns elever som genomlevt hela skoltiden utan att någon sagt ett ord om homo- eller bisexualitet någonsin. Så här säger Jessie som är 15 år:

– Det talas för lite om homosexualitet i skolan. Ett tag kunde man nästan tro att det inte existerade på vår skola. Jag har inte fått någon info alls – det är jättedåligt!!! Jag märkte ju redan som liten att jag kunde få känslor för bägge könen men jag visste inte vad det var. Att det kallades för homosexualitet och hela den biten.

Samtidigt som Jessie menar att tystnaden från skolans sida varit så gott som total, så har hon fått kunskap om sin läggning från andra håll. Filmen *Fucking Åmål* blev till exempel en ögonöppnare liksom chattsidor som riktar sig till hbt-personer. Tystnaden kan vara lika förödande för homo-, bi- och transpersoner som homofoba uttalanden. Ord kan kränka, men det kan också det som inte sägs göra. Det handlar om att inte bli sedd och bekräftad utanför heteronormen.

Sambandet öppenhet och hälsa

Sedan ett par år tillbaka har flera artiklar om unga homo- och bisexuellas hälsa publicerats i folkhälsovetenskapliga tidskrifter. De visar i stort sett alla samma resultat – när man mäter hur dessa unga mår och jämför med befolkningen i övrigt i samma ålder så hittar man stora skillnader. Det gäller skillnader i självskattad hälsa, hur ofta man funderar på att ta sitt liv och i förekomsten av depressioner. För att nämna några. Och det är inte små skillnader forskarna har hittat. Sannolikheten för att en homosexuell ung man eller kvinna exempelvis ska ha ett självmordsbeteende är mångdubbelt större än vad den är för den genomsnittlige tonåringen.

Naturligtvis mår inte alla unga bi- och homosexuella dåligt. De allra flesta mår faktiskt bra. Men andelen som inte mår bra är mycket större än hos deras jämnåriga kamrater, och de problem de har tenderar att vara av allvarigare art. Det är omöjligt att föra ner resultaten av stora undersökningar på individnivå, men på gruppnivå blir de intressanta. En slutsats som dras är att sexuell orientering i vår tid – och historiskt – är en bestämmelsefaktor för hälsa. Hur vår sexualitet ser ut påverkar hur vi mår. Särskilt när vi är unga.

När Statens folkhälsoinstitut 2005 undersökte hälsosituationen hos homo- och bisexuella och transpersoner framkom att självmordsförsök var dubbelt så vanliga bland dem jämfört med övriga befolkningen. Att någon gång ha övervägt eller försökt ta sitt liv var särskilt vanligt bland unga hbt-personer mellan 16-29 år.

Ensam är inte stark (och har aldrig varit det)

Utan stöd från omgivningen är det svårt att komma ut. Idéhistorikern Lena Lennerhed har forskat i den brevskörd som Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU, fått genom åren. 1933 skrev en 28-årig homosexuell man till RFSU om sin ensamhet och utsatthet:

”Tungsinnat griper mig så hårt ibland, så många gånger är jag fullständigt nere. Jag försöker vara så glad (...) men så kommer livsviljan bort igen, jag gjorde försöket att få slut å detta eländet, men tråkigt nog kom ’far’ på mig (...).

Enligt Lena Lennerhed framgår det av korrespondensen att många aldrig har talat med en enda människa om sin sexuella läggning. Flera har, precis som mannen ovan, självmordstankar. En del vill bli botade. Men flertalet har framför allt en önskan: Att träffa en annan homosexuell, att få en vän.

Det var naturligtvis svårare förr att vara öppen med sin homosexualitet än vad det är i dag, när kända homosexuella personer med självklarhet syns i media och berättar om sin kärlek och sina barn. Men det finns

en ambivalens i denna öppenhet. Samtidigt som det är glädjande att homosexuella öppet kan synas i festivaler och schlagersammanhang så finns en risk att andra ”vanliga” hbt-personer fortsätter att osynliggöras i vardagens normerande miljöer – arbetsplatsen eller skolan – som ju befinner sig långt ifrån After Darks glittriga fjäderskruddar. Det är en annan verklighet där många fördomar och föreställningar lever kvar. Många barn och tonåringar, som är utan stöd och bekräftelse från vuxenvärlden, känner sig osäkra på hur familj och vänner ska reagera på deras känslor för personer av samma kön. Därför fortsätter de att tuga om sin identitet genom hela uppväxten. Bara det faktum att det är så få elever som spontant berättar om sina förälskelser eller känslor för någon av samma kön visar att det förhåller sig så. För hur många har hört elvaåringen säga att han tycker om Williams – eller hon Wilmas – fina ögon? Det är också påtagligt få elever och lärare som känner till andra lärare som är homo- eller bisexuella.

”När jag blev äldre och insåg att det inte ändrade på sig, accepterade jag mitt öde och skaffade mig en sida på ’Sylvester’. Jag var då tretton år men kommer ihåg att jag skrev att jag var sjutton, och jag gick in på chatten. Då fick jag numret hem till en nittonåring som ville prata lite. Det numret skrev jag upp på en lapp som jag gömde undan omvärlden. Jag kommer ihåg att jag tänkte, att vad som än händer så har jag numret till en BÖG här. Ringer jag hit så får jag höra stämman som tillhör en kille som gillar andra killar. Självklart ringde jag inte eftersom min ännu icke utvecklade röst skulle avslöjat min ringa ålder, men ändå. Jag hade en bögs nummer uppskrivet.”

Andreas, 17 år.

”Jag var 15 år och växte upp i Uddevalla i slutet av 1980-talet. Jag kände inte någon annan människa som var homosexuell och den totala känsla av ensamhet som jag upplevde och som de flesta äldre homosexuella kan beskriva och naturligtvis den kamp det kan innebära, och vilka sår det ger. Där tror jag att det blivit bättre eftersom man kan gå in på nätet, på QX och chatta med personer i samma ålder som man själv. Föreningar har utvecklats och så vidare. Internet har betytt extremt mycket för emancipationen för homosexuella. I dag är man inte ensam och avvikande. Får man bort ensamkänslan så kommer modet, kraften och aggressionen – vad faan ska de ge sig på oss för? Är man ensam i världen är man inte stark, då handlar det mest om att försöka överleva. Därmed inte sagt att det inte längre finns problem. Men om jag hade kunnat surfa på nätet på 1980-talet så hade jag sluppit många av de problem jag gått igenom.”

Stefan Gadd Karlsson, lärare.

Öppna lärare skapar trygghet för hbt-eleven

”Om man ska underlätta för homosexuella elever måste vi ha öppna homosexuella lärare. Det finns ingen omväg. Det är ju synd om de elever som aldrig får berätta att de är kära!”

Helena Pekkala, lärare.

”Vi lärare måste inkludera alla och hitta arbetsformer som passar alla. Men så länge vi lärare inte pratar hbt så kan vi inte förvänta oss att eleverna ska göra det.”

Stefan Gadd Karlsson, lärare.

”Det är ju ett personligt jobb. Man kan inte vara som en maskin där. De kräver att få veta, om man inte släpper in dem så får man dem inte alls. Eleverna alltså. Men jag måste också säga att det blivit lättare att jobba sedan jag blev öppen, med kollegorna alltså.”

**Mia, lärare, ur ”Garderoben” i skolan
– intervjuer med homosexuella lärare.**

Att vara öppen med sin läggning leder inte automatiskt till diskriminering.

Tvärtom visar studier att öppenhet på arbetsplatsen många gånger för med sig tillit och positiv respons. Likväl tycks arbetsplatserna vara de omgivningar där homo- och bisexuella hemlighåller sin läggning längst, särskilt i skolmiljö. Orsaken till detta kan vara att man vill undvika att bli utsatt för diskriminering och kränkningar.

(Ur ”Det syns inte utanpå men känns inuti. Om heteronormer och diskriminering i hälso- och sjukvården” från HomO.)

För att underlätta för hbt-elever, och minska känslan av utanförskap, är det naturligtvis mycket viktigt att vuxna i skolan kan vara öppna med sin identitet utan att vara rädda för repressalier. Stefan Gadd Karlsson är öppen för såväl kollegiet som eleverna och menar att det finns många fördelar med det. Förutom att man ger hbt-elever stöd – direkt eller indirekt – så finns det en frihet i det för egen del. Att inte vara öppen gör att man förlorar en viktig dimension av livet, säger han:

– Våldigt många hbt-lärare mår dåligt. Det är oerhört jobbigt att smyga just inför barn för de känner av att något inte stämmer. Grunden för att vara öppen är att man är trygg i sig själv. När man kommer ut måste man vara beredd på att svara på frågor, annars kan man hamna i att utmåla sig själv som avvikande. Bilden elever har av lärare är att vi är de tråkigaste som finns. Vi sitter hemma och läser böcker och dricker på sin höjd ett glas vin. Stör man plötsligt den bilden får man vara beredd på att stå upp och berätta mer.

Stefan har blivit inkallad i många klasser för att prata homosexualitet och menar att man måste vara förberedd på att besvara riktigt provocerande frågor. I andra ämnen behöver man inte blanda in sig själv men i sex och samlevnad måste man böttna i sig själv:

– Du måste veta vad du själv tycker och står, plocka fram pedagogiska och psykologiskt riktiga svar. Det här måste struktureras, det

kan inte falla på enskilda lärare – då kommer man att fortsätta undvika diskussionen.

Samtidigt som det är viktigt att vara öppen, som ett tecken på att man finns till hands, menar han att det är lika viktigt att inte ställa krav på att man ska komma ut just för honom.

– Bara för att vi båda är homosexuella så behöver vi i övrigt inte ha något gemensamt. Och en kille berättade i efterhand att han velat prata men att han inte vågat för då skulle kompisarna ha anat att han också var det och det ville han inte. Men nu, tack och lov, behöver man ju inte söka upp en lärare personligen, utan man kan ju mejla.

Hundkursen livsviktig

Helena Pekkala är också öppet homosexuell och har jobbat som lärare i många år. Här berättar hon en historia om hur viktig öppenheten kom att bli för en homosexuell kille utan att hon då visste om det.

”För många år sedan hade jag och en tjej en cirkusskola för barn och hundar i det lilla värmäländska samhället Hofors. Till varenda kurstillfälle kom en pojke utan egen hund men han lyckades låna ihop till en varje gång. För ett par år sedan stötte jag ihop med honom utanför ett gayställe i Stockholm och han berättade då att han överlevt Hofors-tiden genom denna kurs. Han var inte ett dugg intresserad av hundar men räddningen i hans liv var däremot att vi ledare var öppna flator! Jag hade ingen aning om hans läggning då och likadant sker säkert i skolan i dag hela tiden, men jag får kanske aldrig reda på det. Det viktiga är ju att jag visar att vi finns.”

Stjälpande strategier

Forskaren Anna Sofia Lundgren vid Umeå universitet har i studien *Norms at Work: Challenging Homophobia and Heteronormativity* intervjuat 15 lärare om heteronormativitet och läraryrket. Av dessa definierade sig åtta stycken som bi- eller homosexuella varav två var helt öppna och sex fortfarande kvar i garderoben. De sistnämnda hade alla utvecklat olika strategier för att ”komma undan”, hålla sin sexualitet hemlig; strategier som innebar en konstant självförnekelse, självkontroll och att alltid behöva vara på sin vakt. De undvek samtal av personlig karaktär i personalrummet, eller sa att de tillbringat helgen med personer av motsatt kön för att undvika skvaller och misstänksamhet. Andra strategier var att undvika diskussioner om homosexualitet, att inte ses i sammanhang med uppenbart homosexuella personer, inte vistas på gay-klubbar, eller se ut som en klassisk gay-person genom att undvika viss typ av klädsel eller frisyrier som skulle kunna tolkas som ”icke-straighta”.

Dessa strategier får inte bara effekt på den psykiska hälsan utan även på undervisningen, menar Anna Sofia Lundgren. Samtliga lärare som deltog i undersökningen menade att en lärare skulle fungera som förebild. Men när man känner sig tvingad att ljuga om sitt privatliv uppstår en moralisk konflikt, eftersom detta begränsar öppenheten. Något som de också var väl medvetna om. En av lärarna gick så långt att hon ansåg att hon förrådade sina elever och en annan att det var svårt att kombinera önskan om att vara strikt professionell med att inte själv stå upp för den man är.

Att komma ut

Att ”komma ut” betyder att man berättar för andra att man är homo- eller bisexuell eller transperson. Hela processen av att förstå och acceptera sig själv och beslutet att låta andra få veta brukar kallas komma ut-processen.

Hur den processen ser ut och hur lång tid den tar varierar förstås från person till person. För en del är den lång och smärtsam, för andra är den enkel och självklar. En del förstår tidigt, andra sent i livet. I dag kommer dock allt fler ut och det i allt yngre ålder. Och även om man inte kommer ut i tidiga tonår, tycks det vara allt vanligare att man accepterar sig själv tidigt och inte tycker att det är något konstigt med det. Men man förstår samtidigt att inte alla tycker likadant, vilket gör att man håller sina tankar och känslor för sig själv. Generellt kan man dock säga att för många går komma ut-processen lite snabbare än förr. En del börjar vara helt öppna under tonåren, framför allt när de går på gymnasiet, mer sällan före det.

Även om komma ut-processen är individuell så finns det gemensamma drag för hur den i stort går till för många hbt-personer. Processen kan beskrivas som att man går från en förmedvetenhet om sina känslor, som man inte har ord för, till att börja förstå innebörden av dem, acceptera dem och senare bli bekräftad av omvärlden för dem.

Det är få som kommer ut helt på egen hand, utan att ha träffat eller haft kontakt med andra hbt-personer eller berättat för en nära (förmodat heterosexuell) kompis. Man behöver ett skydds nät. Svårigheten med att komma ut är inte exempelvis homosexualiteten i sig, utan att

man förstår att man bryter mot normen och att inte alla tycker att det är särskilt välkommet. Det gäller framför allt barn och ungdomar som växer upp i familjer eller miljöer där homosexualitet fördöms, som i strikt religiösa familjer till exempel. Man befarar, med visst fog, att man ska stötas ut ur familjegemenskapen.

Slutstadiet på komma ut-processen brukar man kalla integration. Om man är homosexuell, betyder det att man har integrerat homosexualiteten som en del bland mycket annat av ens identitet, även om det givetvis är en viktig och grundläggande del. Det är inte valet av partner (eller snarare partners biologiska kön) som är

det mest kännetecknande för en som person. Hur komma ut-processen går, beror också på hur människor runt omkring reagerar och vilket stöd man får.

Komma ut-processen pågår hela livet. Man hamnar i nya situationer, träffar nya personer som man kanske behöver eller vill berätta för. Det kan vara att man går till vårdcentralen, börjar på en ny skola eller ett nytt arbete och får frågor om man är tillsammans med nån, eller att man går på en fest där folk bara utgår från att man är hetero. Då får man än en gång fatta beslutet: Berätta eller inte berätta, komma ut eller inte komma ut.

Inga krav på att komma ut

En vanlig fråga är om man som lärare eller skolsköterska (eller annan vuxen) ska uppmuntra ungdomar att komma ut. Det är inget självändamål. Det viktiga är inte att eleven ska komma ut så fort som möjligt, därför att man själv tycker att han eller hon har rätt att få vara som han eller hon är – och trots att vi vet att de flesta mår bättre efter det att de kommit ut. Men det gäller generellt, inte varje enskild person. Livssituationen är så olika för olika personer: Hur gammal man är, familjen, kamrater, vad han eller hon vill eller är beredd att göra. Man får vara lyhörd och låta processen ta den tid den tar. Man kan stötta och bekräfta, ställa frågor och höra sig för hur han eller hon har det eller tänker nu.

Läs om hur det kan vara att komma ut i boken "Berättelser ur garderoben" av Anders Öhrman.

Så här arbetar en skolsköterska med hbt-perspektiv

Marie-Louise Samson är skolsköterska på Vibyskolan, en grundskola i Sollentuna kommun. Hon har hälsosamtal med eleverna flera gånger under studietiden men i framför allt 6:an och 8:an pratar man kärlek och relationer. Genom en kurs i hbt-frågor som Lafa (Stockholms läns landsting) anordnade fick hon träffa annan skolhälsopersonal som gav värdefulla erfarenheter, tips och råd. Kursen gav dessutom verktyg för att lära sig hur och när man ska ta upp ett samtal och om hur man hittar det de unga egentligen vill säga – att höra undertonerna. Hon lärde sig också det viktiga i att se och lyssna på ett annat sätt, och inte vara låst i sina egna tankar och mönster.

Hur inkluderar du hbt i hälsosamtalen?

Man får vara väldigt lyhörd själv. Särskilt åttorna är tystlåtna. Jag är ganska intuitiv av mig och brukar känna av när det är dags att ställa frågor eller formulera sig så att man hjälper dem. De kan gå som katten kring het gröt, men då förstår jag att det är något annat de egentligen vill fråga om. Ofta frågor om hur ”normalt” det är – i fall de är onormala om de känner lust till egna könet osv. Men jag ställer aldrig en fråga rakt ut bara för sakens skull, det gör jag inte. Jag har inget formulär som jag följer.

Hur kan man formulera frågor utan att vara direkt?

Om vi pratar relationer och kärlek kan man fråga hur de föreställer sig om det är tvärtom – att det är en tjej (för en tjej). Eller fråga dem rakt ut: Har du någon åsikt om homosexualitet. Vi kan också prata kring det genom sport, film, musik, teater eller öppna kändisar. Man kan prata om Mark Levene's senaste bok och komma in på att han och Jonas Gardell har barn och "hur tror du det fungerar"...osv. Utifrån responsen på det – som man alltid får på ett eller annat sätt – kan man gå vidare. Men ibland måste man lirka med dem, de kan komma hit många gånger – det är en sticka i fingret, en blåsa och så vidare men egentligen är det något annat de vill.

Visar du ett stöd för dem i den här frågan?

Det gör jag, det vet jag säkert. Om man har haft förtroliga samtal med dem så sprider det sig: "Dit kan man gå, där är man trygg att prata och säga vad som helst utan att det sprids vidare". Jag ställer mig alltid på deras sida, alltid, och är tydlig med att jag har tystnadsplikt. Ibland vill de ha hjälp med att föra saker vidare och då hjälper jag dem med det.

Hur kan man som skolsköterska underlätta för ungdomar att få stöd i sina funderingar?

Jag har en hylla ute i korridoren där jag lägger tidningar och material, bra telefonnummer. Där kan de plocka själva, de behöver inte fråga efter det – de ska kunna nappa åt sig det utan att det blir för laddat. Det kan vara

ett stort steg att komma till mig och fråga efter tidningar eller broschyrer om homosexualitet. Nu kan de ta det själva, läsa i lugn och ro och återkomma med frågor och funderingar senare istället.

Kan du beskriva någon gång där ditt stöd hjälpt någon?

Jag hade en tolvårig tjej här som hade varit ihop med en lite äldre tjej. Hennes mamma var helt knäckt och det hade skurit sig totalt mellan dem. De bråkade jämt och nådde inte varandra. Jag föreslog henne till slut att hon i sin ensamhet och förtvivlan skulle försöka skriva ett brev till sin mamma för att prova att nå henne den vägen eftersom det inte gick att prata, och det fungerade! Hon fick det stöd som hon så väl behövde från mamman och det kändes ju oerhört bra. Det kan ofta vara lättare att skriva ned sina tankar och jag brukar föreslå dem det – antingen för sig själv eller någon annan: Skriv ner vad du vill att vi ska prata om, formulera dina tankar.

Rätten att själv få välja liv

”Tyvärr har jag inte vågat berätta men jag har ju varit så osäker på min sexuella läggning. Nu när jag går på gymnasiet och blivit vuxen tänker jag inte så mycket

på det. Och jag som katolik och mycket troende, jag kommer från ett annat land, har mycket svårare att komma ut, det har med kultur, med land och religion att göra. Man kan bli stenad till döds bara för att de andra inte gillar detta!”

Dawit, 17 år.

”Många tror i dag att det här är en död fråga. Det är riktigt farligt för oss – så är det. Vi lever i ett starkt patriarkalt heteronormativt samhälle. Det finns krafter som vill få oss att tro att skillnaderna är utsuddade, oavsett om man är invandrare eller böj. Där har vi i skolan en stor roll att spela, vi måste skapa motbilder mot de ytliga bilderna som ges, stereotypa bilder av hbt-personer. Vi har kommit en bit på vägen men är inte framme. Till exempel när det handlar om invandrarungdomars problem – hedersbegrepp och hbt.”

Stefan Gadd Karlsson, lärare.

Undersökningar visar att det är skolan som organisation som har mest kontakt med ungdomar som är utsatta för, eller hotas att utsättas för våld på grund av hedersrelaterade orsaker. Talin Ghadimi på den ideella organisatio-

nen TRIS, Tjejeris rätt i samhället, arbetar i Uppsala för att uppmärksamma heder och dess inverkan på pojkars och flickors syn på sexualitet samt hur homosexualitet ses och tolkas i miljöer och gemenskaper med ett skam- och hederstänkande. Hon säger att det är mycket angeläget att skolan skaffar sig bredare kunskaper om denna problematik. Från början vände sig TRIS framför allt till tjejer, men under senare år har många killar tagit kontakt. Det är dels homosexuella killar, dels killar som oroar sig för vad de tvingas utsätta sina systrar och släktingar för. Talin Ghadimi tror att ökningen beror på att ju mer problematiken uppmärksammats desto mer medveten har man blivit och det är fler som reagerar.

– Av ren välvilja sker hemska misstag som kan få katastrofala följder för den unga. Till exempel har skolpersonal, som den homosexuelle eleven anförtrott sig åt, rekommenderat eleven att vända sig till någon inom familjen som de tror att de kan lita på. Det kan vara livsfarligt. Familjen kan oftast inte lösa sådana problem. Vi uppmanar dem att ljuga så länge som möjligt så att de kan leva sina liv utan att det kommer fram.

I kartläggningen Hedersrelaterat våld mot ungdomar på

grund av sexuell läggning från länsstyrelsen i Skåne har man varit i kontakt med eller hört talas om 53 ungdomar som lever under hot eller har blivit utsatta för hedersrelaterat våld på grund av sexuell läggning. Våldet kan vara fysiskt eller psykiskt. Ungdomarna berättar att de lever med rädsla och i fruktan – för upptäckt eller våld. Många blir förödmjukade, kontrollerade och även fysiskt miss-handlade. De kämpar mellan kärleken och lojaliteten till familjen och det liv de själva lever eller vill leva. Många känner sig svikna och övergivna av sina föräldrar.

– Jag vill bli älskad som en son och inte hatad som en bög, säger Ali, 16 år, i en intervju som man har gjort för kartläggningen.

Ibland har de dock betydelsefullt stöd från syskon eller andra i sin omgivning.

Två viktiga frågor

Om det kommer till kännedom att en elev är utsatt, är det viktigaste enligt Talin Ghadimi att lyssna men ibland även att hjälpa till med att ställa raka frågor om hans eller hennes specifika situation. Prata dock inte till eleven i termer av hedersrelaterat våld, om han eller hon inte själv gör det – det kan uppfattas kränkande och att man offergör honom eller henne – utan utgå ifrån de rättigheter man har: Rätten att bestämma över sitt eget liv, sin framtid, utbildning etc. och försök få en bild av hans eller hennes livssituation. Lyssna, ställ frågor och hjälp eleven att själv reflektera över sin situation.

Följande två frågor till eleven kan vara till hjälp:

1. Vad är det du vill göra som du inte får göra?
2. Vad måste eller förväntas du göra som du inte vill göra?

När man har fått svar på dessa två frågor har man fått en grundläggande bild av personens situation. Utifrån det kan man sedan avgöra om man ska gå vidare med ytterligare frågor. Det är viktigt att tänka på att inte ställa alltför ledande frågor även om de är raka. Skulle det visa sig att eleven har problem – se till att få hjälp och stöd innan man går vidare.

Observera att den som pratar med eleven inte ska bedöma trovärdigheten i det som framkommer, det är inte skolans ansvar! Detta får, om det blir nödvändigt, socialtjänst eller polis göra längre fram i processen.

En skolsköterska som blev intervjuad för kartläggningen i Skåne tycker att hon kan se att föräldrarnas reaktioner är olika beroende på barnets kön: Flickorna hålls kvar i familjen och kontrolleras hårdare, pojkar stöts ut ur den. I värsta fall blir pojkar hemlösa och hon berättar om ett par pojkar på hennes skola som drivit runt på stan och övernattat i källare och på härbärgen. Hon säger att man ibland måste söka upp eleverna, eftersom de inte alltid kommer självmant. När hon tog kontakt med en kille för att han skolkade mycket och inte skötte sig i skolan kom det efter ett tag fram att det

A photograph of a handwritten note on lined paper. The text is written in blue ink and repeats the sentence 'Alla mina elever ska få vara som de vill.' (All my students should be able to be as they wish.) multiple times across several lines. The handwriting is somewhat cursive and the lines of text are slanted downwards from left to right.

berodde på att han blivit utkastad hemifrån på grund av sin homosexualitet. Hon menar också att det är viktigt att våga ställa frågor och berättar om ett möte med en tjej:

– Hon pratade om att det var jobbigt hemma. Att föräldrarna inte gillade hennes partner eller kompis och så gick hon förbi det. Då frågade jag varför de inte tyckte om hennes kompis. Så ryckte hon bara på axlarna. Då frågade jag om det handlade om homosexualitet. Då sa hon ja. Det var en jättelättnad för henne tror jag, för det kom jättemycket. Det är så underbart allting, det var så härligt och hon var så kär. Det var trösten, för sedan när hon var hemma sa pappa att hon var psykiskt sjuk, att han äcklades av henne.

Ur Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning.

Länsstyrelsen i Östergötland har tagit fram två handböcker om heder och om förtryck i hederns namn för både skolans personal och socialtjänsten. De kan användas som stöd i det egna praktiska arbetet med att ta fram handlingsplaner och innehåller bland annat en mall för hur man går tillväga när det kommer till skolans kännedom att en elev lever under hot om våld på grund

av heder. De tar bland annat upp att elevvårdens normala rutiner i vissa fall kan skada eller utsätta den enskilda eleven för fara, om hon är utsatt för hedersrelaterat våld. Därför menar länsstyrelsen, att fortbildning av resurspersoner på skolan är nödvändigt och viktigt. Båda böckerna tar förutom flickors situation även upp hbt-perspektivet.

Handböckerna går att ladda ner gratis på: www.hedersfortryck.se. De heter "Om våld i hederns namn och om skyldigheten att se och hjälpa utsatta flickor och kvinnor" och "Jag! Om flickors livsutrymme".

Kartläggningen från länsstyrelsen i Skåne hittar man under publikationer på: www.m.lst.se. eller RFSL-rådgivningen i Malmö: www.rfslradgivningen.se.

Läs mer om TRIS arbete på: www.tris.se.

Hur man definierar hedersrelaterat våld eller förtryck är en stor diskussion. Läs om den i bland annat Unni Wikans bok "En fråga om heder".

Punkterna här nedan utgår från handboken ”Jag! Om flickors livsutrymme”, som tar upp att det i diskussionerna om heder ofta förekommer missuppfattningar och misstag:

- att tro att hedersrelaterat förtryck endast gäller flickor. Även pojkar drabbas om de väljer en livskamrat med annan etnicitet eller religion.
- att inte våga se homo- och bisexuella pojkars och flickors utsatthet.
- att koppla hedersrelaterat förtryck till alla människor från en kulturell eller etnisk grupp. Det är viktigt att hålla i minnet att de flesta från till exempel Mellanöstern inte lever under hedersrelaterat förtryck. Länsstyrelsen i Skåne skriver att våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning inte är signifikant för exempelvis en kultur, etnicitet eller religion. Även adopterade och funktionshindrade är drabbade.
- att inte våga se de som är utsatta och att inte se vidden av förtrycket.
- att tro att allt hedersförtryck ser ut på samma sätt. Det finns ingen given mall för hur pojkar och flickor upplever sin situation.
- att inte tro på flickor på grund av att de inte betar sig som vi förväntar oss.

Modifierat från Jag! Om flickors livsutrymme.

NU SKA VI PRATA

KÄRLEK
OCH
SEX

I en öppen miljö ryms allas identiteter. Eller: Hur gör man i praktiken?

”Jag pratade med en kompis som är bög och tidigt visste om det. Jag frågade honom vad han hade velat höra när han gick i skolan, och han sa att trots att de hade fördomsfria lärare så lyckades de klumpa ihop homosexualitet med ’det andra’, det som inte var normen. Det blev så att de sa att det är naturligt att vara det, men det vanliga är ju att man inte är det – det var heterosexualiteten som var norm.”

Karin Envall, lärare.

Alla pedagoger behöver en filosofi

Om två småtjejer gosar, håller varandra i handen och pussas, hur ska jag som vuxen tolka det? Lekar och rollspel förändras ju över tid. Skulle det vara ett tecken på att nu måste vi prata hbt? Nej, skolledaren Lena Adelly-Greek, som arbetat i skolan sedan 1973, menar att det är något som de vuxna i skolan alltid måste vara förberedda på – oavsett om barnen leker eller testat vilket kön de dras till så ska de kunna känna att det är okej. Enligt henne borde alla pedagoger – innan de går ut bland barnen – skaffa sig en filosofi eller en grund där man tagit ställning till vilket förhållningssätt man ska ha. Man kan inte bara stå där och låta de existentiella frågorna dyka upp som blixtrar från en klar himmel. Vi måste vara vuxna nog att möta barnen och deras frågor för att förstå hur de tänker säger hon.

– Som vuxen måste jag förbereda mig. Lärandet sker ju i dialog och hos eleven sker en del av den dialogen inuti dem själva. När det är färdigtänkt och de ska formulera detta, är det ju viktigt att de vet att det finns plats för deras tankar där, att de kommer att bli väl mottagna. Det måste de känna sig trygga med. Vi måste tidigt prata om att kärlek är lika för alla oavsett vilket kön det gäller. Det skiljer sig inte åt mellan hetero, homo, bi eller trans. På det sättet håller man dörren öppen oavsett om barnen leker eller lever ut sin kärlek.

Att våga tänka efter

– Bakom varje sexualitet finns en person. Det är den personen som skolpersonalen måste bemöta och ta hand om.

Marit Elfman, lärare

René Wiltoft Möller är skolledare och säger att skolan har ett uppdrag att uppmärksamma frågor som rör sexualitet. Men då måste också skolans personal anstränga sig och våga tänka efter hur man kan göra:

– Man har en oerhörd makt som lärare – man kan ju välja att förtiga frågan och förpassa den till enbart biologin. Att se och ge det plats i sitt eget ämne är viktigt – att våga tänka efter hur jag kan göra anorlunda är inget omöjligt krav. Att i stället för att exemplifiera med ett heterosexuellt par som ska ut och köpa bil kan man ta två killar eller tjejer. Vilka böcker väljer vi att läsa högt för eleverna? Våga välja till de med otraditionella familjemönster – man måste bli medveten om att det går att göra. Man måste inte enbart ta Ronja Rövardotter eller Eva och Adam – se till att skolbiblioteket köper in litteratur där alla kan identifiera sig, med familjer som inte bara består av mamma, pappa, barn. Också mindre barn ska kunna känna att ”de har det precis som jag där hemma” .

Ingen anledning att bara prata kärnfamilj med barnen

”Som pedagog har du självklart makten att välja vilka fakta och vilka perspektiv du vill förmedla. Allt får ju inte plats. Vill du berätta mäns eller kvinnors, heterosexuellas eller homosexuellas historia? Vill du berätta något om de personer som på olika sätt överskridit könsgränser eller bara om dem som hållit sig inom dem? Vill du nämna Selma Lagerlöfs partner Sofie Elkan eller är det bara Strindbergs kärleksrelationer som räknas?”

Sandra Dahlén, i Tyst i klassen.

Om lärares arbete med sexuell läggning.

Två lärare som anstränger sig för att ”göra annorlunda” är Karin Envall och Malin Dannemann. De undervisar i en F-5-skola söder om Stockholm och försöker alltid att ge en motbild till skolans och samhällets hållning, som ju ofta utgår från att man ska träffa någon av det motsatta könet. Som Karin säger: ”Det finns ingen anledning att utgå från kärnfamiljen som norm. Varför begränsa sig till det?”

– I femman just nu pratar vi om kärlek och ’va ihop’

– då försöker vi att vara noga med att inte lägga in några värderingar i det. I stället för att utgå från det heterosexuella perspektivet pratar vi om ’den du blir kär i’.

Något som de gör även med de yngre barnen:

– Familjekonstellationer kan se olika ut. Det är inte bara kärnfamiljen som gäller! Vi säger att det handlar om att man kanske träffar någon man blir kär i och då spelar det ingen roll vilket kön det är, menar Malin.

Det är enligt dem också angeläget att undvika att ha ett särskilt ”homo-pass” i sex- och samlevnadsundervisningen, en timme när man pratar homosexualitet, för då särskiljs den från den andra ”normala” kärleken. Enda gången de gör det är när homofoba uttalanden förekommit, säger Karin.

– Tyvärr måste man då särskilja det, det är nödvändigt.

Tänk på ...

... att på mellanstadiet brukar barnen börja att vara ihop. Om man exempelvis diskuterar hur man blir ihop och vad man kan säga eller skriva på en lapp till nån man gillar, kan man också ta upp med eleverna vad en kille kan säga till en kille, eller hur en tjej som gillar en annan tjej kan göra för att visa sitt intresse – och skiljer det sig från om det skulle vara tjej-kille? Om eleverna tycker att det verkar konstigt med ett sådant samtal – då kan man prata om det. Det är viktigt att likställa olika former av upplevelser, känslor och kärlek. Pratar man om kärlek bör man som lärare också berätta om samkönad kärlek, om eleverna själva inte gör det. Ja, överallt där det går, och det är för det mesta, bör frågor om homosexualitet, bisexualitet och transpersoner inkluderas. Det handlar även om att se över undervisningen i stort.

Integrera hbt-perspektivet i undervisningen

Vad kan er skola göra för att förbättra elevernas tillit till skolan som helhet? Hur kan ni arbeta med att tydliggöra en trygg miljö där man kan slippa känna osäkerhet kring sin identitet, kärlek, känslor och vem man kan vända sig till om man behöver? Diskutera möjligheterna!

Språkbruket

Det första man kan göra är att bli medveten om det egna språkbruket i klassrummet. Utveckla ett inkluderande språk. Det gäller både i sex- och samlevnadsundervisningen och den övriga undervisningen liksom de samtal man för med eleverna i och utanför klassrummet. Oftare än man kanske tänker på refererar man till förväntade normer. I sex- och samlevnadsundervisningen blir det synnerligen viktigt att tänka på vilka ord man använder: Använd exempelvis partner, i stället för pojkvän till tjejer osv. För de yngre är ordet partner abstrakt. Då får man kanske säga ”den man är ihop/tillsammans med”. Har man en grupp killar kan man tänka på att säga ”när ni träffar en tjej eller kille” i stället för enbart ”tjej”. Växla mellan olika uttryck, så att det inte blir tjatigt (enbart ordet partner kan också osynliggöra): När ni träffar nån, en partner, tjej/kille, blir kär osv. Se till att man inte hela tiden uttrycker sig som om det förväntade är tjej-kille. Ibland handlar det naturligtvis om tjej-kille – då kan man vara tydlig och säga det, för att visa att man är medveten om vad man gör. Var också observant på elevernas språkbruk, så att det inte kränker någon. Verbala trakasserier och kränkningar rapporteras av många homo- och

bisexuella ungdomar och de säger att de lidit av att höra negativa uttryck även om de inte varit riktade direkt mot dem. Men kolla även av: Ord används på ett mångfacetterat sätt mellan eleverna, där det som låter elakt kanske inte alltid är det eller är avsett att vara det, kanske är det en hälsningsfras vänner emellan. Men det måste i så fall komma upp till ytan, så att inte eventuella trakasserier passerar. Det kan vara skönt för den elev som ser sig som homo-, bi- eller trans att få höra, eftersom kompisars nedsättande kommentarer är en vanlig orsak till oro.

Arbetsplaner och mål

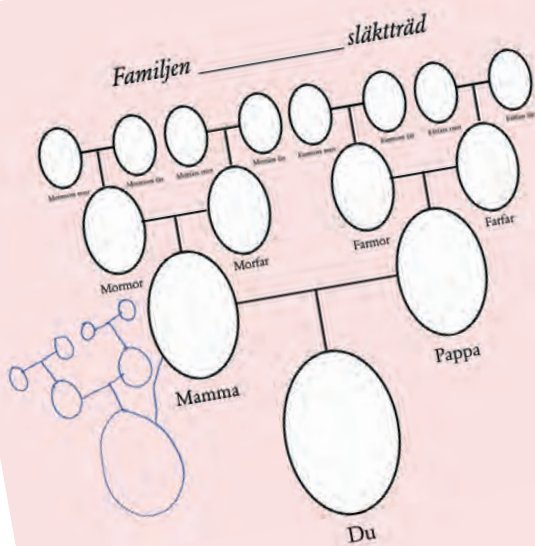
Gå igenom innehållet i arbetsplanerna och se på vilket sätt hbt-frågorna finns med. Behöver arbetsplanerna kompletteras med något moment? Finns det skäl att lägga till eller att ändra mål? När det gäller arbetsplanen för sex- och samlevnadsundervisningen är det förstås särskilt viktigt. Se över de lektioner och övningar som är planerade i sex och samlevnad. Exkluderar de någon? Om de gör det, hur kan de göras om för att inkludera även hbt-elever? Det kan vara på sin plats att formulera särskilda mål för vissa moment i undervisningen. Vad vill vi att eleverna, från första året i skolan till det sista på gymnasiet, ska kunna? Hur når vi de målen?

Exempel på kunskapsmål är att eleverna ska känna till lagstiftning, homosexuellas rättigheter, veta vad homofobi är och vad som menas med transperson m m. Det får förstås anpassas efter ålder. För yngre barn kan det vara att de ska känna till ett par saker, till exempel att man kan gifta sig med varandra oavsett kön eller prata om vad fördomar är. I år 4-6 kan man absolut ha mål kring homofobi eller att man inte vet varför man är hetero-, bi- eller homosexuell. Andra mål kan vara att känna till att synen på sexualitet, och därmed homosexuella handlingar, skiftat från tid till tid, eller att sexuella handlingar inte är detsamma som sexuell identitet, det vill säga att man kan gilla att vara tillsammans med någon av samma kön sexuellt utan att för den skull uppfatta sig själv som bi- eller homosexuell.

Läromedel

Gå igenom läromedlen som används och se vilket perspektiv de förmedlar. Byt ut läromedel med olämpligt innehåll. Ta kontakt med läromedelsförlagen och förmedla era eventuella synpunkter. De lyssnar. Läroböcker är dyra och har man inte råd att byta ut undermåliga sådana, kan man komplettera dem genom att kommentera det som står eller visas. Ett exempel är att det kan

stå sådant som att kvinnan blir fuktig i slidan, lubricerar, för att lättare kunna ta emot mannens penis. Det utesluter sexuell samvaro mellan två tjejer – förutom att det osynliggör kvinnans förmåga till njutning. Det kan också vara bilderna som normerar. Ett exempel på det är en bok där kroppsutvecklingen från barn till vuxen visas med hjälp av en naken pojke och en naken flicka som står vända, hand i hand, mot varandra och ser varandra i ögonen. Budskapet blir nästan skrattretande tydligt – trots att det är oavsikligt. Tänk även på vilka bilder som eventuellt illustrerar sex- och samlevnadsarbetet, såsom arbetsplanen eller presentationer av kärleksveckan om man har en sådan. På en del skolor har man en förstasida med hjärtan som omger en pojke och en flicka eller liknande. Då har man redan där uteslutit samkönad kärlek. Läroböcker för låg- och mellanstadiet tar sällan upp homo- bisexualitet eller transfrågor. Då måste man själv komplettera dem.

Se även RFSL ungdoms undersökning av läroböcker i biologi och Skolverkets granskning av läromedel i rapporten "I enlighet med skolans värdegrund?" (2006).

Skolbiblioteket

Inventera och uppdatera regelbundet tillgången på skönlitterära böcker och faktaböcker om homosexualitet, bisexualitet och transfrågor i skolbiblioteket. Tänk på alla åldrar, från de små till de stora, om det är en 0-9-skola. Placera litteraturen om homosexuell kärlek bland andra böcker om kärlek och ingen annanstans, men se gärna till att de finns med i skyltningen av böcker eller i temalistor. Stäm av vilka tidningar och annat material som finns på biblioteket som vänder sig till hbt-personer. Finns exempelvis RFSL:s tidning "Kom ut!"?

Information

Elevhälsan: Det bör finnas informationsmaterial och anslag i elevvårdens väntrum och mottagningar. Finns information om RFSL? Lägg ut broschyrer och tidningar m m som vänder sig till hbt-personer. Även inne på mottagningsrummet kan det finnas framme. Ha eventuella visitkort till RFSL eller bra telefonnummer till hands.

Anslagstavlor: Finns det information om exempelvis telefonjouren linje 59 eller relevanta aktiviteter på skolans anslagstavlor?

Skolans hemsida: Finns relevant information där? Står det vem man kan vända sig till om man vill prata?

Ingen är för liten för hbt

PUSS
PUSS
PUSS
PUSS

”Jag har haft homosexuella tankar ungefär lika länge som jag varit sexuell, från cirka sju års ålder. Men jag kopplade det aldrig till homosexualitet förrän jag kanske var elva-tolv ...”

Sabina, 15 år.

”Jag började tänka i de banorna när jag gick i tvåan eller trean ... Jag blev ju av med min oskuld med en kille när jag var tio så jag kände att det här var liksom ... jag gillar killar och inte tjejer tänkte jag ...”

Carlos, 16 år.

”När jag gick på mellanstadiet fick jag öknamnet Fifty-fifty. I mina klasskamraters ögon var jag både och, tjej och kille samtidigt, utanför alla ramar och totalt fel. Mina klasskamraters bild av mig var avgörande för hur mycket jag skulle mobbas.”

Andy Candy i Kom Ut!, 2/07.

Många homo- och bisexuella förstod tidigt att de blev kära i, eller kände sexuell lust till personer av samma kön. Och att de saknat hbt-perspektiv i både skolmiljö och undervisning i allmänhet och på sex- och samlevnadsundervisningen i synnerhet.

Många som undervisar i de tidiga skolåren hänvisar ofta till att frågor om exempelvis homosexualitet inte är aktuellt för eleverna – åtminstone

inte än. Att det är för tidigt för eleverna att veta. Men då borde logiskt sett inga elever heller veta att de är heterosexuella. Om det inte finns bi- eller homosexuella elva-åringar torde det inte finnas heterosexuella heller.

Hur kommer det sig att en del lärare resonerar så? Heteronormativa tankesätt och handlingsmönster, visst, men man kan ändå fråga sig varför det är så laddat att tänka sig att ett barn kan förälska sig i någon av samma kön. Det verkar som om det ändå inte är riktigt bra, och att det blir skolans budskap. Det tycks också som om man gör homosexualitet, till exempel, till något som bara handlar om sex, och därför inte är aktuellt för de yngre eleverna. Men pirret, hålla handen, förälskelsen då?

Man kan också tänka sig att gamla förförelseteorier spökar: Vi ska inte väcka björnar som sover, att barnen inte ska få tankar som de egentligen inte har. Vilket också speglar att det trots allt är, om inte dåligt, så mindre bra att vara bi- eller homosexuell. Kanske har det även med synen på barns sexualitet att göra. Att barn inte har en utvecklad förmåga att se, känna, uppleva kärlek, känslor och sexualitet förrän vid en viss tidpunkt i livet, vid inträdet i puberteten.

En engelsk forskare som följt skolklasser med yngre barn, noterade hur fysiska och sexuella vissa barn var och hur obekväma lärarna var i förhållande till detta. De

hade till exempel svårt att förhålla sig till flickor som var tidigt utvecklade, medan barnen själva var väldigt uppmärksamma på sin sexuella mognad och inlemmade vuxenvärldens stereotyper och missuppfattningar på sig själva. De vuxnas ovilja eller oförmåga att vare sig se eller bemöta detta resulterade i, förutom genuskonflikter, att sexualiteten för barnen kom att förknippas med skam.

Sprickor i muren

Forskaren Jenny Bengtsson vid Linköpings universitet har undersökt normer i skolans tidiga år och särskilt intresserat sig för maktperspektivet. Hon säger att heteronormen är väldigt stark men att hon glädjande nog ändå ser vissa öppningar eller sprickor i muren. Hon har följt två klasser, en 3:a och en 2-3:a (8-9-åringar), under drygt en termin för att se hur föreställningar om normalitet skapas i vardagens möten mellan elever och lärare, inte bara i klassrummet utan även i andra skolmiljöer.

Enligt Jenny Bengtsson är det tydligt att man skapar förväntningar på heterosexualitet genom att barnen ofta tillskrivs ett visst livslopp: Hur man ska leva i fortsättningen. De ska så småningom gifta sig heterosexuellt och skaffa

barn enligt gängse mönster. Men, Jenny Bengtsson har ändå sett att det både bland barnen och lärarna framkommer ett slags kritik mot stereotypa tankesätt. Till exempel var barnen väldigt medvetna om jämställdhetsaspekter och när hon frågade dem om de fått någon särskild utbildning i det tittade de på henne som om hon kom från Mars. Det var självklart för dem att alla var lika mycket värda. Men något annat som blivit tydligt för henne när det gäller jämställdhetsarbetet i skolan är att man har en tendens att göra detta väldigt heteronormativt. Man utgår från en heterosexuell relation och hur heterosexuella ska bli jämställda.

Jenny Bengtsson ser emellertid att lärarna också anstränger sig för att arbeta mindre heteronormativt och att det inte är en allena rådande norm, även om den är oerhört genomträngande. Det finns nyanser och mycket förhandlas i själva situationen, det är inte avgjort på förhand. När barnen skulle leka en variant på ”Ryska posten” ville lärarna ändra reglerna så att killar kunde krama killar och vice versa.

– Det är jätteviktigt att lyfta fram denna möjlighet även om eleverna inte ville gå med på det den här gången. Det kanske inte betyder så mycket för många men det kan vara viktig för någon, säger hon.

Det är betydelsefullt att skapa ett tillåtande klimat; i en annan klass, som tränade julsånger, såg hon till exempel att det blev möjligt för en av eleverna att ändra texten från ”jag såg mamma kyssa tomten” till ”jag såg farsan kyssa tomten”.

Lärare vill ha men saknar kunskapen

När lärare tillfrågades om sitt intresse av att skaffa sig mer kunskap om sexuell läggning och homofobi i en kartläggning av heteronormer i skolan (Under Ytan 2006, se Mer att läsa) framgick att många som undervisar på högstadiet och gymnasiet i hög grad är intresserade av att få mer kunskap. Lägst intresse fann man hos förskollärare och lärare för skolans tidiga år. I kartläggningen skriver man att resultatet kan spegla ett antagande om att undervisning om sexuell läggning inte är lämpligt för förskolebarn och yngre elever. Det kan också återge en föreställning om att sexuell läggning bara handlar om sexuella handlingar, att ha sex, eller att det bara är något som berör icke-heterosexuella människor. Detta är en missuppfattning. Alla har en sexuell läggning, även heterosexuella.

Två lärare som intervjuades under arbetet med denna skrift, fick frågan hur de trodde att det skulle vara för nå-

gon av eleverna att komma ut på deras skola för barn i mellanstadieåldern. De svarade att skolan hade dålig förberedelse för det. Den ena läraren sa att hon inte ens tänkt tanken på att någon skulle komma ut och den andra svarade: ”Personalen här tänker nog att de är så små, det händer inte här, kanske på högstadiet.”

Förskolans roll

”När jag gick i kyrkans barntimmar talade jag om för fröknarna att jag var Johan; kallade de mig något annat svarade jag inte. Men sen kom kraven på ordning och anpassning, redan i lekis och sen hela skoltiden. Det fanns ingen plats för mig, jag blev till ingen. Jag minns när jag långt senare stötte ihop med en gammal kyrkfröken som sa ”Hej Johan!” ooh hur ljuset tändes upp i mig, känslan av att vara sedd.”

Johan ur ”Höra hemma. Om transpersoner.”

”Vi uppfattade det som att homosexualitet fortfarande ses som en åsikt och inte en värdegrund om alla människors lika värde. Vi anser att det är oerhört viktigt att förskolorna arbetar för ett fördomsfritt klimat eftersom förskolan har en så stor roll i barnens identitetsskapande.”

Maria Hulth & Ninnie Ingelsson:

”Det osynliga regnbågsbarnet”

Det finns en ogrundad uppfattning att yngre barn inte är psykiskt mogna för att delta i abstrakta resonemang. En studie från Sunderlands universitet i England visar att barn i förskoleåldern inte bara är förmögna, utan också villiga, att diskutera det som anses vara mer komplicerade ämnen som till exempel frågor som rör rättigheter för homo-, bi- och transpersoner.

Enligt Maria Hulth och Ninnie Ingelsson, som intervjuat drygt 200 förskollärare på 24 förskolor om homo- och bisexualitet i förskolan, är det många förskolor som använder sig av familjen som pedagogiskt verktyg. Därför har de tittat närmare på hur man använt sig av den. 87 procent av dem som svarat anser att det är ganska eller mycket viktigt att uppmärksamma andra familjer än kärnfamiljen men det är färre, bara 50 procent, som i verkligheten har diskuterat utifrån andra familjebildningar. Hulth och Ingelsson ställer sig då frågan varför man inte tar upp saken om man verkligen tycker att det är viktigt. Enligt dem väntar många pedagoger tills barnen själva tar upp frågor som rör hbt-personer. Det är viktigt att personalen skaffar sig en gemensam pedagogik inför samtal om olika slags familjebildningar. I och med det kan personalen förstärka och bekräfta barnens förståelse av vad en familj kan vara.

– Han kallade oss bägge både vid namn och för pappa, även om jag inte var hans biologiska pappa. Han levde ju med oss och träffade sin mamma varannan helg. Både för honom och oss var det så skönt att personalen var tydlig i sin inställning. Och det här är ändå rätt många år sen nu. Vid ett tillfälle frågade en flicka mig: ”Om du är hans pappa, vem är då den mörka mannen” – som var hans biologiska pappa – ”som kommer och hämtar ibland?” Den 55-åriga förskolläraren som stod bredvid säger bara helt självklart: ”Det är också hans pappa.” Jag jublade inombords. Här kunde han vara trygg. Och därmed också vi.

Medförälder med barn på förskolan.

Tänk på ...

... att det är viktigt att tidigt ta upp hbt-frågor. Mindre barn har sällan djupt rotade föreställningar. De frågar, konstaterar och – accepterar – för det mesta. För förskolebarn kan man ta upp homosexualitet när man talar om olika sorters familjer och också i samtal om kärlek. Här kan man betona att man som pojke kan bli kär i en pojke likväl som i en flicka, och som flicka i en flicka likväl som i en pojke. Sexualitet och genus hänger ihop, det vill säga hur både barn och personal uppfattar kärlek, känslor och sexualitet är kopplat till synen på pojkar eller flickor. På senare år har flera böcker om hur man kan arbeta med genusfrågor i förskolan kommit, se litteratur/referenser.

Våga vara pedagog

Anna Kosztovics på RFSU Malmö har undersökt förskolepersonals inställning till barn och sexualitet. Hennes slutsats är, i likhet med andra undersökningar, att förskolepersonal tycker att det är viktigt att prata om sexualitet med barn men känner sig osäkra på hur de ska göra det. De har inte fått någon kunskap om ämnet på sina utbildningar, och varje pedagogs förhållningssätt vilar på den enskilde pedagogens egna uppfattningar. Just därför är det viktigt att personalgruppen diskuterar igenom detta tillsammans. Anna Kosztovics menar att trots att förskolepersonalen ofta har lång erfarenhet av vad som är barns behov och att förskolläraryrket är en högskoleutbildning, ser det generellt ut som att förskolepersonalen ofta, på ett lite ängsligt sätt, rättar sig efter vad föräldrarna tycker. Förskolan ska enligt läroplanen samarbeta med föräldrarna men de ska inte styras i sitt arbete av deras många olika åsikter. De ska först och främst utgå från barnens behov. En förskollärare berättade för Anna Kosztovics om en pojke de hade i gruppen som klädde sig i flickkläder så fort han kunde. Eftersom det var väldigt tabubelagt hemma så betonade förskolläraren hur viktigt det var för pojken att få göra det på förskolan. Anna Kosztovics menar att det finns öppenhet i förskolan bara personalen vågar stå för den. Men förskolepersonalen känner sig osäker när föräldrars olika uppfattningar skiljer sig från deras egna uppfattningar om till exempel nakenhet och sexuella lekar. Man är rädd att verka oförstående inför olika levnadssätt, men denna rädsla resulterar ofta i att man till exempel inte vågar fråga varför ett barn inte får ta av sig kläderna. Anna

Kosztovics berättar också om en transsexuell tjejs vision för förskolan utifrån sin egen uppväxt. Hon trodde att det skulle vara bra för alla barn att i teaterlekar låta barnen skifta mellan pojk- och flickroller.

Om man vill starta ett samtal i personalgruppen på förskolan om sexualitet är det enligt Anna Kosztovics bra att tänka på följande:

- Små grupper är att föredra i diskussioner kring barns sexualitet. Eftersom ämnet berör var och en personligen blir samtalen öppnare och mer givande i mindre grupper.
- Det behövs en initierad diskussionsledare när barns sexualitet ska diskuteras. Det har vid diskussionstillfällena visat sig att risken för att man glider över till ett annat ämne är stor om en grupp lämnas utan pådrivande ledning. Sexualitet är fortfarande ett tabubelagt ämne.

Läs mer om hur man kan arbeta med hbt-frågor i förskolan i ”Tyst i klassen? Om lärares arbete med sexuell läggning.”

För att samtala om känslor och sexualitet med barn kan man läsa Anna Kosztovics bok ”Snippor och snoppar”, beställ via RFSU:s hemsida, www.rfsu.se.

När RFSL kommer till klassen

Många skolor använder sig av informatörer från RFSL. Det är utmärkt. Flera undersökningar visar att den som känner någon homosexuell har en mer positiv syn på homosexuella och homosexualitet (man brukar inte fråga om transpersoner). Mötet med informatörerna kan ha stor betydelse.

Carina Dahlberg är lärare i engelska och svenska på mellanstadiet. Hennes mål, som hon försöker arbeta för, är att skolan får en så öppen miljö som möjligt. För att nå dit, menar hon att kommunikationen är viktigast. Att man pratar om homosexualitet och att homosexuella vågar vara öppna för att ta luften ur fördomarna och få bort ”trollen från det hela”. Hon tycker att det är en bra lösning att bjuda in RFSL:s skolinformatörer på klassrumsbesök. Förut jobbade Carina med högstadieskolor och då tänkte hon att det hade varit bra om de fått träffa RFSL tidigare för att ”slå in några kilar” redan då. Besöken är, enligt henne, värdefulla på så vis att RFSL:s ungdomsinformatörer möter eleverna på ett annat sätt, kompletterar hennes undervisning och ger den en konkret innebörd:

- Genom besöket får ungarna en avslappnad känsla av att homo- och bisexualitet är så vanligt, det finns inget att hymla om, inget att prata bakom ryggen om. Även om jag ständigt reagerar på tillmälen, oavsett vilket ämne jag undervisar i, så har eleverna inte samma respekt för mig. De vet att jag är heterosexuell och det blir något annat när de får möta informatörerna.

Stor medvetenhet hos barn och unga om hbt-personers rättigheter

”Homosexuella är inte annorlunda”

Kasper och Waldemar är båda 11 år och går i femman på en skola strax utanför Stockholm. De tycker att det var ”jättebra” när RFSL kom till deras klass:

- Det bästa med att de kom hit var att det verkligen kom fram att man har rätt att vara homosexuell, säger Kasper.

Kompisen Waldemar fyller i:

- Ja, och att det inte handlar om att homosexuella går omkring och är så annorlunda, de är vanliga människor, bara det att de blir kära i någon av samma kön.

Waldemar tror att flera av klasskompisarna har fått tänka om sedan RFSL var där, och Kasper menar att man nu tänker mer på att inte använda till exempel böger som skällsord:

- Man måste ju tänka på andra i samma sällskap – man kan ju inte bara skrika böger sådär ifall någon är det bland dem man är med, då kan man såra den personen.

På frågan om hur det skulle vara om någon i klassen kom ut svarar Kasper att det skulle vara trevligt och Waldemar

att han skulle ta det bra och att det är bra om de talar om det själva men att det beror på person och situation:

- Man kan inte säga att det alltid ska vara så eller så, alla är olika ...

Men om någon av samma kön skulle fråga chans på dem, hur skulle de då reagera? Waldemar:

- Det beror på. Om jag var homo så vore det inga problem. Men det skulle vara betydligt svårare om jag inte var det. Faktiskt det svåraste som finns.

Åttor om homofobi

”Bögar eller lesbiska borde inte vara rädda för att visa vad de är.”

Sebastian, 14 år.

När ett par åttondeklasser fick läsa ungdomsromanen *Spelar roll*, med tema homosexualitet, fick de efteråt fundera över frågor om homosexualitet, hur det skulle vara att komma ut och om homofobi. Det framgår då

att de har en ganska nyanserad och medveten bild av hur homosexuellas situation är i dag. Både att öppenheten har ökat och att det finns en stark homofobi. Som exempel nämner de Pride-festivalen och hatbrott de läst om.

”På ytan tror jag att homosexualitet är accepterat för det pratas om det i media. Det finns ju också Pride-paraden då det är självklart att många är öppna. Men samtidigt tror jag att homosexualitet inte är fullt accepterat för det händer ju att en bög kan bli nedslagen på stan och blir kallad bögjävel.”

Carolina, 14 år.

De flesta elever tyckte inte att de märkte av någon större homofobi på just sin skola men kan se att det finns i samhället. Det yttrar sig i våld och att det finns människor som tycker att det är fel och äckligt. Som orsak till homofobin anger eleverna som exempel nazister, religion och tidigare lagstiftning.

”Jag tycker att homosexualitet har blivit alltmer accepterat med åren, men det finns ju fortfarande folk som vägrar acceptera det. Det kommer förmodligen alltid att finnas människor som inte vill respektera homosexuella, t ex högerextremister och nazister.”

Simon, 14 år.

De uttryck för homofobi som finns på skolan visar sig framför allt genom att ordet bög används som skällsord, att man tycker att någonting är ”böigt”, som att en kille har böjiga kläder på sig, vilket då ska uppfattas som negativt.

Det är inte helt ovanligt att framför allt killarna, men också tjejerna, har en kliven inställning till homosexualitet. De tycker att det både är okej och inte okej. Till exempel kommenterade några boken med att det var äckligt när huvudpersonen fantiserade om andra killar. Men grundtonen hos eleverna är ändå att homosexualitet borde vara accepterat, och en av killarna blev irriterad på bokens huvudperson som han tyckte borde förstå att det är okej att bara bög i dagens samhälle. Samtidigt svarade han på lärarens fråga hur han själv skulle göra om han visste att han var bög, att han skulle hålla det hemligt tills han var vuxen, för att då göra det bästa av situationen. För att förebygga homofobi är det flera elever som är lite uppgivna och inte tror att man kan göra så mycket. ”Folk tycker som de tycker”, som en elev menade. De flesta elever kopplade dock ihop svårigheterna med att komma ut med homofobin. Deras förslag handlar mest om mer kunskap, hårdare straff för hets mot folkgrupp, och att

man får lära känna en homosexuell. En kille menar att man ska gå ut tidigt med det han kallar "alla får vara som de vill"-budskapet.

"Man kan förebygga homofobi genom att inte göra en stor grej av att någon är till exempel bög utan bara låta det vara som det är."

Sebastian, 14 år.

Frågorna till eleverna löd så här:

Varför tror du att huvudpersonen har så svårt att "komma ut"?

Tycker du att homosexualitet är helt fullt ut accepterat i vårt samhälle i dag? Om inte, på vilket sätt lever homofobin fortfarande kvar?

Om det finns någon typ av homofobi i skolan eller i klassen, hur uttrycker den sig i så fall?

Vad kan man göra för att förebygga homofobi?

Bögen gör heterot

Det är för enkelt att säga att ”böjvävel” alltid står för en enskild elevs homofobi. När killar, för det är framför allt killar som gör det, ropar böjvävel, skämtar om bögar eller säger nedsättande saker, är det inte för att varenda en av dem är homofober eller hatar bögar och för all framtid kommer att göra det. Det handlar i stället om en övergripande nivå, om samhället. Självklart ska skolan stävja kränkningar och inte acceptera böjvävel. Verbala trakasserier eller nedsättande kommentarer är något som många bögar, flator och transpersoner rapporterar att de plågats av i skolan, även när de inte varit riktade mot dem personligen. Frågan är då vad som gör det gångbart – nästan som ett socialt tvång – att skämta om eller säga nedsättande saker om bögar?

Vad forskare menar att de gör, när de uttrycker sig på det sättet, är att de skapar maskulinitet, det vill säga vad och hur en kille/man bör vara – enligt normen. De markerar och skapar kön, de skapar den heterosexuella mannen. För att den heterosexuella mannen ska finnas måste den homosexuella finnas som dess motsats. Att vara kille blir då att inte vara böj – för då är man liksom lite mindre kille (och mindre maskulin). Dessa uttryck säger alltså inte nödvändigtvis att var och en tycker illa om bögar. Men om de inte låtsas att de gör det kan de riskera att ”anklagas” och uppfattas som bögar, alltså lika med mindre man. Då är det säkrast att hålla sig på rätt sida om gränsen: att inte säga, göra, klä sig som något som riskerar att uppfattas som feminint eller böjigt. Det här medför också att elever mot sin vilja medverkar i mobbning eller trakasserier av dem som överträder gränserna.

De här åsikterna och uttrycken utspelar sig på en normativ gruppnivå. Det kan man inte begära att den 11-åriga eller 14-åriga bögen, flatan, transkillen/tjejen ska kunna förstå eller genomskåda – inte heller den kille, eller tjej, som slänger ur sig böjvävel. Men skolan måste förstå det. Och måste arbeta med det. För samtalar man enskilt tycker de flesta elever ändå att det är okej eller acceptabelt med homosexuella och homosexuella kompisar – kanske något konstigt, men ändå som det är. Men hur ska de våga uttrycka det? Det är skolans uppgift att hjälpa dem med det.

Distanseringen handlar alltså om att skapa kön, eller snarare det som kallas genus, alltså det som är förväntade sociala beteenden och uppfattningar utifrån vårt biologiska kön. Ju mer stereotypa föreställningarna om kvinnor och män är, ju mer särskiljande och motsatta varandra män och kvinnor anses vara, desto starkare tycks homofobin och avståndstagandet från homosexualitet vara. Genus och hbt hänger med andra ord ihop. Därför är det viktigt att tidigt börja arbeta med eleverna om hur vi får vara, att vidga både killars och tjejers möjligheter att vara på olika sätt. Killar måste inte vara mjuka. Men de ska inte heller behöva vara hårda.

De gjorde en film om fördomarna

Cansu Yilmaz, Sarah Dayan och Seyma Bilici är tre tjejer som går på gymnasiet i en stockholmsförort. De har gjort en film om homosexualitet som projektarbete då de tröttnade på alla fördomar som fanns i deras omgivning om hbt-personer. Idén fick de på en psykologilektion då deras lärare berättade om homosexuellas situation, bland annat ur ett historiskt och kulturellt perspektiv. Läraren ville få dem att börja diskutera och det framkom starka åsikter emot homosexuella. Argument som ”gud skapade Adam och Eva och inte Adam och Adam” var vanliga och det är, enligt Cansu, ett väldigt dåligt argument:

- Hur kan de styrka något sådant? Vad vet vi om vad gud skapade och inte?

De bestämde sig för att ta reda på om det var mindre tabu med homosexualitet under antiken än vad det är idag och om manlig homosexualitet framstår som mer hotfull än kvinnlig. Under arbetet med filmen har de bland annat lärt känna en lesbisk tjej på skolan som är öppen i sin familj men absolut inte vågar vara det i skolan. Något de i dagsläget förstår och tycker är klokt.

- Om du kommer ut ... folk kommer se på dig an-norlunda, skitsnack bakom ryggen, psykisk och fysisk misshandel. Det kanske är fördomar från vår sida, men ändå rätt troligt utifrån vad vi vet.

De önskar att fler skulle våga vara öppna för att en förändring ska bli möjlig:

- Man vet ju att när man får träffa en öppet homosexuell så ser man att de är som vem som helst. Människor av kött och blod med känslor som alla andra. Men när ingen vågar vara öppen kan fördomarna leva vidare.

Och de tycker att skolan är alldeles för passiv:

- Eftersom ingen vågar vara öppen med sin läggning på skolan kanske lärarna inte tror att det finns några homosexuella här. Det är ett osynligt problem på så vis. Skolan borde prata mycket mer om hbt, säger Sarah.
- Ta hit RFSL och låt en homosexuell få berätta vad han/hon gått igenom, för att avdramatisera det hela, menar Seyma.

Inför arbetet med filmen gjorde Cansu Yilmaz, Sarah Dayan och Seyma Bilici en enkätundersökning där sammanlagt 200 personer på tre olika gymnasier och lärarhögskolan svarade på frågor, till exempel om hur en vänskapsrelation skulle förändras om man fick veta att den andre var homosexuell, om det är okej att visa sin läggning öppet, om man tycker homosexualitet är mer okej för en tjej respektive kille och om det är okej att ens barn blir homosexuella. Deras resultat visar att det finns större fördomar kring homosexuella män än kring homosexuella kvinnor men ju högre utbildning man har desto färre fördomar. Men oavsett utbildning och fördomar mot homosexuella: Få personer tycker att det är okej att deras egna barn blir homosexuella. Något som Cansu, Sarah och Seyma tycker är dubbelmoral.

Fast Cansu påpekar att man då kanske glömmer bort det dagen efter när den personen försvunnit:

– Bättre att lärarna tar in det i allt annat så det blir naturligt. Inte som ett eget område: I dag ska vi prata hbt, då skiljer man ut det. Vi har haft mycket genuskunskap de senaste veckorna, varför inte plocka in det där för att slå hål på lite fördomar?

Men Seyma menar att då kanske inte eleverna tar åt sig – det är ”bara” en lärare som säger det.

– Både och då ... det ska in hela tiden så att det sitter ...

Tjejerna är överens.

*Kanske, kanske inte?
Var tydlig med att visa vart
man kan vända sig.*

”Skolsköterskan kan man ju också gå till, kanske för att få veta om sjukdomar och sånt om man har kommit så långt som att ha sex med samma kön. Och då kanske man kan prata med henne om det också?”

Maxim, 19 år.

”Nja, jag har fått intrycket av väldigt många lärare att de själva inte tycker om homosexualitet. Det finns en, kanske två, och det är skolsyster och kuratorn.”

Jessie, 15 år.

”Kanske skulle jag kunna tänka mig att prata med kuratorn eller kanske nån lärare. Vi har ju lärare som ingår i ett mobbningsteam och som är hårda på det där med mobbning. Nån utav dem kanske jag skulle kunna prata med, om jag ville.”

Jens, 15 år.

Vad skolan och lärarna gör och säger har stor betydelse för elever som uppfattar sig som homo-, bi-, eller transpersoner. Beträffande skolan som arbetsplats ger eleverna uttryck för en blandning av tilltro och tystnad när det gäller hbt-frågor. För trots frånvaron av bekräftelse och att de känner sig osynliga, räknar många homo- och bisexuella elever med att de ska bli bemötta med respekt om de skulle berätta: ”En lärare ska ju stötta och finnas till hands”, som en flicka som vi intervjuat sa. Samtidigt kan vi konstatera att det är få hbt-elever som är öppna inför sina lärare eller andra vuxna på skolan. Ett problem är att de saknar tydligt stöd från skolan. Skolan i sig signalerar inte öppenhet eller försvar för hbt-elever. De vet inte hur skolan eller lärarna ska reagera eller vilket stöd de kan få. Alltså råder även här en osäkerhet om vad som kan hända om de är öppna. De förtroendefulla vuxna som finns måste de dessutom söka upp själva. Kanske skulle man kunna säga att hbt-elever litar på enskilda lärare men inte på skolan.

Eftersom många hbt-ungdomar inte vågar tala med sina föräldrar eller syskon eller får något stöd därifrån, är det oerhört viktigt vad skolan gör och att den är tydlig i dessa frågor.

Använd skolans hemsida

För att tydliggöra skolans värderingar kan man lägga in en portalparagraf överst på skolans hemsida där följande framkommer: ”I denna skola arbetar alla – såväl skolpersonal som elever – för att främja allas lika värde oavsett kön, etnicitet, religion, sexuell läggning och funktionshinder. – Vi accepterar inte att elever eller lärare kränks eller utsätts för nedsättande kommentarer eller liknande på grund av kön, etnicitet, religion, sexuell läggning eller funktionshinder.”

På hemsidan kan man också skriva något liknande det här:

”Funderingar på vem du är?”

Om man har funderingar på om man är homosexuell, bisexuell eller transperson och vill tala med någon kan man vända sig till NN eller NN. De har fått utbildning och kan svara på frågor eller stödja dig.”

På andra håll på hemsidan kan man skriva om tjejs och killars lika villkor och om hur skolan arbetar för att förebygga diskriminering och kränkande behandling. Det är viktigt att särskilt skriva att skolan inte accepterar att man kränker transpersoner. Transpersoner ingår nämligen inte i diskrimineringslagstiftningen.

Läs mer i ”Liv i lärarrummet – om sexuell läggning och arbetsmiljö i skolan” om förebyggande arbete.

*Viljan saknas inte.
Fortbildning är A och O.*

”Vi har jämställdhetsplaner och mobbningsplaner men inget som reglerar varje individs rätt till sin sexualitet. Den enda gången skolan diskuterar kön är när det förekommit kränkningar.”

*Gerhard Fellsman, lärarutbildare,
Karlstads universitet.*

Många som arbetar i skolan säger att de *vill* prata om till exempel homosexualitet och sex och samlevnad, men att de saknar kunskap och därför är rädda för att det ska bli fel.

I den kartläggning av heteronormer i skolan som gjordes i Under ytan-projektet svarade 98 procent av lärarna att de ansåg att de i mycket liten eller liten utsträckning fått ta del av kompetensutveckling gällande sexuell läggning. Samma svarsfrekvenser gällde kring kompetensutveckling om homofobi.

Som diskuterats i tidigare avsnitt syns ett glapp mellan vuxnas och elevers verklighet. I det sammanhanget hör man ofta att det saknas tid till reflektion och kommunikation i skolan i dag. Men kanske är det att göra det väl enkelt för sig? En elev på en gymnasieskola på en mindre ort i Sörmland, som vi besökte i arbetet med denna bok, skrev ut bögpörr på skolans skrivare och blev påkommen av sin mentor. I stället för att bli bekräftad och bemött och kanske få frågan om han hade frågor och funderingar blev han bara bestraffad genom att bli av med sitt

internetkonto. Här fanns tid och möjlighet för samtal och reflektion men det blev viktigare att markera att porrsurfning inte var tillåten. Det hade gått att klargöra samtidigt som han hade blivit bemött. Eller den lärare som sa att hon hade haft en elev med homosexuella föräldrar som fått utstå gliringar och trakasserier, men att hon inte kunde hjälpa henne eftersom hon inte visste vad hon skulle göra. ”Som tur var, var tjejen stark i sig själv och verkade klara det bra”, sa hon.

En skolsköterska på en gymnasieskola i Stockholm som vi också mötte antecknade under vårt samtal febrilt ned tips och idéer på hur hennes skola skulle kunna arbeta för att skapa en fördomsfri miljö. Hon visste mycket väl hur hon kunde stödja den enskilde eleven men kände även ett ansvar för att skapa struktur för frågan på skolan som helhet.

Många som arbetar i skolan säger att de tycker att hbt-frågorna är viktiga men att de alltså undviker dem i rädsla för att de ska göra fel. Därför är det viktigt att bli-vande lärare och skolans personal ställer krav på utbildning i dessa frågor. Det kräver kunskap helt enkelt.

Viljan – som sagt – saknas inte.

Elev uppmanar skolledningen:

”Kolla av så att ingen lärare är negativt inställd till homo- och bisexuella! För att bli nertryckt av klasskamrater är en sak men att bli det av lärare också är nog mer än vad många klarar av. Kanske skulle ni starta en homogrupp inom lärarkåren för att få fler öppna lärare i skolan, bra för en del elever som undrar saker och ting.”

Daniel, 18 år.

Skolledares ansvar för arbete mot diskriminering

”Det är viktigt att vi uppmärksammar frågan över huvud taget i skolan. Inför skolans kärleksvecka föreslog jag att vi skulle ta hit RFSL och då hade vi en öppen diskussion om det eftersom flera lärare undrade vad det hade med kärlek att göra. Men vi har också föräldrar som lever i samkända relationer och där har vi diskuterat bemötandet av dem och barnen. Det sker på studiedagar och pedagogiska konferenser.”

René Wiltoft Möller, skolledare.

”Det går inte att som heterosexuell kräva att homosexuella ska vara öppna, det är något man avgör själv utifrån vad man har för erfarenheter. Man kan inte gå och vänta på att folk ska komma ut, jag tycker att det är skolledningens ansvar att lyfta frågan, att arbeta för att göra det möjligt.”

Carina Dahlberg, lärare.

Skolledningen har naturligtvis det yttersta ansvaret för skolans förhållningssätt och styrdokument, liksom för insatser som fortbildning av personalen. Rektor har också, enligt läroplanen, ett särskilt ansvar för att motverka kränkande behandling av såväl elever som lärare. Här berättar två skolledare hur de har arbetat.

I Jokkmokk

Margaretha Holmström, som är rektor på Östra skolan i Jokkmokk, har aktivt deltagit i kommunens genussatsning under några år och arbetat med att öka jämställdheten på sin skola. Hon ser att många som verkar i skolan i dag har dåliga kunskaper om vad diskriminering och trakasserier är för något. Hon tycker också att det finns en allmän inställning till frågor om genus och likabehandling som att ”nu har vi hållit på så mycket med det här, så kan vi lägga det åt sidan snart?”. Det märks inte minst på hbt-området.

– Vi som arbetar i skolan måste skaffa oss kunskap om vad diskriminering står för. På vår skola har all personal utbildats i hbt. Därpå har jag sammanställt ett faktablad till alla om olika lagar och förordningar, som de måste visa att de tagit del av. Vi har också delat ut en enkät till alla elever med frågor om de utsatts för diskriminering eller kränkande behandling, för att få en bild av hur ofta det förekommer.

Hovsjö förskolor i Södertälje

Marsella Qvicker är rektor för tre förskolor i Hovsjö i Södertälje kommun. Där arbetar 65 personer med 300 barn, varav merparten har utländsk bakgrund. Marsella Qvicker ansåg att hennes personal behövde bättre kompetens i diskrimineringsfrågorna i och med att barn- och elevskyddslagen infördes. Nu har alla fått utbildning och är delaktiga i att ta fram,

genomföra och revidera enhetens likabehandlingsplan. I början av arbetet protesterade några i personalen men Marsella Qvicker var tydlig och i medarbetarsamtalen framhöll hon att det för en professionell pedagog inte är acceptabelt att motarbeta vare sig sina kollegor eller sin arbetsgivare i frågor som handlar om vad det är vi ger barnen. En specialpedagog anställdes för att leda arbetet som numera får upp till en timmes utrymme vid varje personalkonferens. Där diskuteras hur likabehandlingsplanen ska omsättas i praktik och bli ett levande dokument. Marsella Qvicker säger att hon nu förväntar sig en högre medvetenhet, bättre kompetens och större förståelse:

– Nu tänker jag att vi ska bli allt mer kompetenta. Jag vill se resultat i det dagliga arbetet med värderingar och attityder i alla de möten vi på förskolan har. Redan nu märks skillnad och frågorna är ofta närvarande i vardagsdiskussionerna.

Hur arbetar ni med likabehandling?

Alla skolenheter har enligt barn- och elevskyddslagen från 2006 (2006:67) skyldighet att upprätta en likabehandlingsplan som ska beskriva hur skolan ska arbeta förebyggande mot kränkningar och diskriminering kring bland annat sexuell läggning.

Enligt förordningen (2006:1083) ska eleverna vara delaktiga i arbetet med likabehandlingsplanen. Vilka kunskaper behöver ni för att kunna upprätta planen? Behöver ni mer kunskaper på detta område? Inventera behoven. Undersök möjligheter till utbildning i hbt-frågor. Undersök också vilka utbildningsprojekt som erbjuds nationellt och lokalt. Vad erbjuder kommunen, som är skolans huvudansvariga? Ger facket kanske kurser? Erbjuder diskrimineringsombudsmännen fortbildning? Kontakta RFSL för att lära mer om heteronormativitet.

På Skolverkets hemsida kan man ladda ner ”Allmänna råd och kommentarer för arbetet med att främja likabehandling och för att motverka diskriminering och annan kränkande behandling”, www.skolverket.se.

Se också skriften ”Öppna! Om skolans ansvar att främja elevers lika rättigheter oavsett sexuell läggning”, www.homo.se.

Människorätsorganisationen Human Rights Watch skriver i en rapport att många hbt-lärare i USA inte vågar vara öppna med sin läggning i rädsla för repressalier från skolläda, föräldrar och omgivaade samhälle och kan därmed heller inte ta ställning för sina utsatta hbt-elever. Men det finns också lärare som befinner sig i en gråzon mellan att "smyga" och vara öppna. Ofta saknar de ett uttalat stöd från skolläda vilket gör deras situation osäker.

Viktigt med stöd uppfifrån för att lärare ska kunna vara öppna

Wilfried Pletzinger arbetar som textilslöjds lärare på högstadiet i en innerstadsskola i Stockholm. Han döljer inte att han är homosexuell i kollegiet men är inte öppen inför eleverna. Han säger att hans sexualitet inte har med undervisningen att göra, att det är hans privatsak. Allt eftersom intervjun pågår framgår det dock att han tycker att det skulle underlätta att vara helt öppen, framför allt för att kunna vara en förebild för elever som funderar över sin sexualitet och kanske vill komma ut eller är utsatta. Varför tvekar han då?

– När jag arbetade i Tyskland dels inom modeindustrin, dels som lärare på en gymnasieutbildning inom design, var jag ju helt öppen. Det känns som ett bakslag för mig. Egentligen kan jag med 98 eller till och med 99 procents säkerhet vara öppen också med eleverna, men det har ändå hänt saker som gör att jag tvekar.

Så berättar Wilfried om uppskurna cykeldäck och om mamman till en av hans elever som anklagat honom för att inte tycka om tjejer – när det egentligen handlade om att hennes dotter var studieomotiverad. Han tvekar också därför att han inte vill bli identifierad genom sin sexualitet utan som person.

– Egentligen vore det inget problem med att vara helt öppen, men jag väntar på det rätta tillfället. Vad ska jag säga? Hej allihopa, jag heter

Wilfried och jag är böj?! Det är inte bara svart eller vitt, jag har till exempel en gång sagt till en elev att jag är böj – som stöd för en som var utsatt – och jag märkte inga reaktioner på det efteråt. Dessutom har jag en liten regnbågsflagga på min cykel, så de som verkligen vill veta kan också göra det.

I kollegiet, med sina närmaste arbetskamrater, är han öppen och deltar i samtal om sin fritid och personliga händelser. Han är också med i skolans SANT-grupp, som planerar elevernas sex- och samlevnadsundervisning.

– Där har jag bra möjligheter att vara med och påverka. Till exempel har vi initierat en halv dags utbildning från RFSL i heteronormativitet för samtliga skolpersonal. Något som blev mycket uppskattat bland de flesta trots att det i utvärderingen fanns åtminstone två lärare som uttryckte starka homofoba värderingar.

Skolan har också gått igenom RFSL:s svarta lista på läromedel:

– Läroböcker som jämför homosexualitet med pedofili och liknande är helt borta, NO-lärarna har köpt in

nya biologiböcker och verkligen kollat att de är okej. Men det borde i mycket större utsträckning handla om att tänka mindre heteronormativt i alla ämnen, även geografi och matematik.

Hur skulle skolan kunna hjälpa honom att vara helt öppen? Han anser att skolmiljön där han arbetar är sådan att man kan vara öppen, men att det är upp till var och en om man vill vara det. Samtidigt tycker han att det vore skönt med stöd från andra runt omkring:

– Det vore bra om de andra homosexuella lärarna också kom ut.

Om han blev diskriminerad eller utsatt på andra sätt vore det annorlunda, säger han.

– Om jag verkligen hade problem skulle jag få stöd från min närmaste rektor – men så har det inte varit. Jag drog inte in rektorn när den här mamman menade att jag inte tycker om tjejer. Kanske borde jag ha gjort det?

Det är lätt att bli bra

När Andreas Lindgren i tioårsåldern kom fram till att han var homosexuell försökte han aldrig ändra sig eller förneka det – han har alltid känt sig ”normal” och stark i sin identitet. Ändå beskriver han sin grundskoletid som att den inte finns. Där fanns ingen vuxen som bekräftade honom under hela grundskolan. Homosexualitet fanns helt enkelt inte. Inte i sex- och samlevnadsundervisningen och inte någon annanstans heller.

– Homosexualitet var så icke-existerande på den ort jag kommer från – där missionskyrkan är väldigt stark – att det inte ens fanns fördomar om det. Jag hade verkligen sett fram emot vad som skulle sägas under sex- och samlevnadsveckan i skolan, men ingenting ... det sades ingenting. Jag var väldigt besviken, säger Andreas.

Andreas är inte ensam om sin upplevelse. Homo- och bisexuella eller transelever uttrycker ofta besvikelse över skolans sex- och samlevnadsundervisning. De känner sig inte inkluderade eller tilltalade. Det är en heterofestival, som en elev uttryckte det. Så ska det inte behöva vara.

Hittills i skriften har elever, rektorer, lärare och andra i skolan berättat hur de tänker eller gör i de här frågorna. Och som vi inledde med: Det handlar om att skapa en miljö som eleverna känner sig välkomna i, respekterade och inkluderade. Förutom att de flesta av oss självklart instämmer i att eleverna ska känna sig trygga och välkomna i skolan, det är inte något kontroversiellt påstående, främjar det lärandet. Men vad innebär det i praktiken?

Matteboken: Kapitel 12

236

Familjen Persson med föräldrarna Maria och Vania och barnen Thomas och Clara ska åka på semester till Kolmården. Ett dubbelrum på hotell kostar 795 kr/natt med frukost. En extrasäng kostar 250 kr/natt, men då ingår inte frukost som kostar 50 kr extra. Vad kostar det för familjen Persson att bo på hotell i tre nätter?

Inkluderandets pedagogik

Utan att man tänker på det är samhället och skolan så präglad av normen om heterosexualitet att det kan resultera i en uteslutande pedagogik, det vill säga att undervisningen eller skolan inte inkluderar individuella och personliga sätt att uppleva sig själv, känslor, relationer och sexualitet. Det handlar dels om skolmiljön i stort, dels om undervisningen specifikt. Som motvikt till uteslutandets pedagogik vill vi tala om ett inkluderande förhållningssätt. Det omfattar olika sorters beskrivningar av hur man kan gestalta sitt liv och att skolan hjälper till att vidga ramarna för hur vi får vara och känna. Att inget är på förhand givet.

Vi ger här exempel på vad man kan tänka på inom några områden av skolans verksamhet. Det är givetvis inte heltäckande – tanken är att ge en konkret inriktning och stöd för hur man kan tänka vidare. Därför har vi med avsikt låtit bli att ge en mängd färdiga lektionsförslag som exempel.

Vi vill påpeka att det inte är meningen att man alltid måste lägga in stora avsnitt om hbt-temat, utan i stället integrera det i övrig undervisning. Det behövs både inte-

grerat och för sig. Ibland är det ju så enkelt som att lägga till en rad, eller en tanke, komplettera det man redan gör – och framför allt att inte dölja det som också finns.

Ifrågasätt inte identitet

Undervisningen får inte ifrågasätta homo- och bisexuellas och transpersoners identitet, eller den lagstiftning som skyddar homosexuella, och att det är något man kan diskutera ”för” eller ”emot” som man kan göra med enskilda frågor eller problemställningar. Homo- och bisexuella och transpersoner är människor och individer, inte en sakfråga. Däremot kan man diskutera fördomar och föreställningar som finns i samhället eller som eleverna eventuellt har. Eller hur man kan agera för att skydda eller stötta exempelvis en homosexuell kamrat. I stället för att fråga vad man tycker om homosexuella, som kan ge utrymme för nedsättande kommentarer, kan man förslagsvis diskutera (med hjälp av värderingsövningar eller andra metoder) varför det är ovanligt att någon kommer ut som bög, trans eller flata på en skola. Man kan också diskutera hur killar och tjejer ”får” vara – när går man över gränsen för det som de flesta tycker är acceptabelt? Vad är det som i så fall provocerar? Spelar det någon roll hur vi är? Detta kan man prata med såväl

barn som tonåringar om. Man kan också diskutera det faktum att många av oss är på ett sätt i skolan och på ett annat hemma, eller i fotbollslaget, eller i kyrkan eller moskén. Vi är olika i olika miljöer – men är vi annorlunda på ett särskilt sätt i miljöer som skolan? Vad beror i så fall det på?

Integrera i olika ämnen

Det finns många möjligheter att integrera hbt-frågorna i undervisningen, särskilt homosexualitet. Här är ett axplock. Det mesta vi nämner går att anpassa till den ålder man arbetar med. Även frågor som verkar komplicerade, såsom diskriminering, kan man samtala med yngre barn om.

I samhällskunskap är det exempelvis självklart att prata om vad diskriminering är eller kan vara (inte bara på grund av sexuell läggning eller att man är transperson), vad homofobi är samt diskutera hur man kan förebygga diskriminering och homofobi. Man kan tala om fördomar och föreställningar. Hur lagstiftning och levnadsvillkor ser ut i världen för homosexuella och transpersoner. Diskuterar man dödsstraff kan man inkludera att samkönade sexuella handlingar straffas

i vissa samhällen. I historia kan man ta upp det givna att även homosexuella var mål för förintelsen. Grekisk mytologi, och även andra mytologier, innehåller många samkönade eskapader och känslor, så när man väljer berättelser som får illustrera denna tid kan man välja någon av dem också. Funkar med både barn och tonåringar. Man kan också ta upp synen på homosexualitet/hbt historiskt. I matematiken är det förstås enkelt att i olika exempel på alla stadier även ta med samkönade par, som när man räknar ut hushållsbudgetar, hur mycket pengar familjen gör av med på Liseberg, eller Lisa och Ida, tio år, som är kära och ska fira med att baka tårta, eller andra lästalar som brukar gestaltas med personer. I språkundervisning kan man leta upp artiklar som antingen speglar frågorna eller där hbt-personer finns med. Eller kanske läser man om en stor författare från språkområdet som också är homosexuell, som exempelvis Lorca i Spanien eller Virginia Woolf i Storbritannien. Svenska är ett tacksamt ämne. Många arbetar med teman som relationer, kärlek osv, bland annat genom att läsa och att skriva egna texter. Ta med böcker eller kortare texter om samkönad kärlek, låt samkönade relationer finnas med när man får välja uppsatsämnen, oavsett om eleverna väljer det eller inte.

I mediakunskap kan man granska hur och vad man skriver – eller utelämnar – om homosexualitet (skildras exempelvis homosexuella muslimer eller finns de inte?). Tänk också på att homosexuella kvinnor är och har varit osynligare än homosexuella män och att det inte förstärks av undervisningen.

För fler konkreta metoder:

www.rfsu.se/skolsajt.

I boken "Tyst i klassen. Om lärarens arbete kring sexuell läggning" finns många uppslag om hur man kan arbeta. Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning har utifrån verkliga fall utarbetat lektioner på hur man kan arbeta med diskriminering.

Ett material som handlar om normer heter "Bryt! Ett material om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet". Se vidare i Mer att läsa.

Storyline

En allt vanligare metod är storyline, vilket innebär att man i ämnesövergripande arbete med ett visst tema, byg-

ger upp en historia kring personer och vad som händer dem. Inte minst i sex- och samlevnadsundervisningen kan det vara en användbar och spännande metod. Då bör man också se hur man kan integrera karaktärer som är homo- eller bisexuella eller transpersoner. Det kan man tänka på även om den storyline man arbetar med inte handlar specifikt om sex och samlevnad.

Värderingsövningar och rollspel

Man kan arbeta med värderingsövningar och rollspel i alla åldrar. Också med mindre barn fungerar påståenden som "en tjej kan vara kär i en tjej" eller "man kan vara kär i både killar och tjejer". I just värderingsövningar är det lätt att inkludera frågor som rör samkönade relationer, sexuell identitet, transfrågor och så vidare, utan att man för den skull har exempelvis homosexualitet som tema. Gör man "heta stolen" (se www.rfsu.se/skolsajt) är det självklart att man blandar påståenden så att de adresserar olika sätt att känna och uppleva sig själv eller tillvaron. Man kan även få in det i de uppföljande frågorna eller i eventuella samtal efter värderingsövningen, till exempel "tror du att det skulle ha varit annorlunda om Jonna hade träffat en tjej?". Rollspel är ett bra sätt att få sätta sig in i olika situationer eller personer. De kan handla om såväl

relationer mellan kompisar eller med föräldrar som sexualitet eller kärlek. Det kan vara en förälder som hittar ett kärleksbrev från en kille i sonens rum. Eller en kille som blir retad för att han har ”tjejiga” kläder. Rollspel kräver dock en del övning. I stället kan man göra ”rollspel” på tavlan (eller gruppvis) genom att beskriva en situation eller berätta en historia, stanna till och fråga vad eleverna tror att han/hon/de gör nu, eller vad de tycker att han/hon ska säga eller göra och så vidare.

Genus

Frågor om hbt och genus hänger ihop. Negativa uttryck om homosexualitet och könsöverskridare/transpersoner hänger bland annat samman med hur vi anser att killar och tjejer ska vara och uppträda, för att uppfattas som ”riktiga” tjejer och killar. Negativa uttryck om homosexuella sätter press på och begränsar alla pojkars och flickors möjligheter – och kanske i högre grad pojkarnas. Bland många pojkar i 12-15-årsåldern finns en rädsla att uppfattas som bögt eller för att man ska ha ett böigt beteende, vilket i pojkarnas föreställningsvärld betyder ”mindre manlig”. Att då diskutera frågor som hur vi får eller förväntas vara som pojkar och flickor blir också ett sätt att arbeta med homosexualitet. Inte minst är det viktigt att

arbeta med killarna och det tidigt. Ett sätt att göra det är att låta eleverna – gärna i enkönade grupper – lista egenskaper och ord på vad de förknippar med vad en ”man” respektive ”kvinna” är. Därefter diskuterar man listan, och funderar gemensamt över om det stämmer. Finns det tjejer eller killar som överensstämmer med alla dessa egenskaper/ord? Hur är det i vår grupp, finns han eller hon i det här ”rummet”? Ett annat sätt är att diskutera de olika orden ”pojke – kille – man”. Vad kännetecknar en pojke, när blir man en man och andra frågor. På samma sätt kan man göra med flicka, tjej, kvinna. Brukar fungera utmärkt att samtala med elva-tolvåringar om.

Det har kommit flera böcker om genus och genuspedagogik på senare år, se RFSU:s skolsajt.

Bilder

Fundera på vad som skildras på de bilder ni använder i undervisningen, och i synnerhet i sex- och samlevnadsundervisningen. Det gäller också eventuella filmer man visar. Många filmer innehåller homofoba eller könsavskiljande (att killar och tjejer är väldigt olika) uttryck, som man bör vara uppmärksam på – kanske behöver man välja en annan film. Om inte annat är det också något man kan ta upp och diskutera. Så ser ju filmer ut!

Fällor i undervisningen

Det finns en del vanliga inslag i sex- och samlevnadsundervisningen som kan vara fällor ur ett inkluderande perspektiv och som vi därför hissar varningsflagg för. Det är inte fel i sig att använda sig av de metoderna – många av dem är utmärkta – men de kan bli onödigt heteronormativa om man inte tänker sig för. Antingen gör man om dem eller stryker dem. De flesta teman i sex- och samlevnadsundervisningen går att göra så att de inkluderar både hetero-, homo-, bi- och transelever. Det handlar inte om att varje enskild metod måste vara helt ”neutral” men helheten måste vara inkluderande.

Kärleksmåltider, pardans och baler

Den här typen av inslag förutsätter lätt att kärleken är mellan tjej och kille. Dessutom riskerar de att lära ut ett könsstereotyp synsätt; det är killar som bjuder upp tjejer, killen som ska tända ljusen och tjejen som ska vänta på att killen ska smaka av vinet (tja, inte i skolan, kanske!), på balen ska man sitta varannan tjej, varannan kille, och inledningsdansen bör ske mellan olikkönade par. Syftet att få prova på pardans är gott. Men om det inom ramen för sex- och samlevnadsundervisningen förutsätter kille-tjej, har man gjort sex- och samlevnadsundervisningen

heterosexuell – och också visat att dans som ett sätt att komma nära är heterosexuell. Man kan inte tvinga nån att dansa med någon av samma kön men man kan påpeka att självfallet kan två killar/tjejer dansa med varandra. Hur presenterar man kärleksmåltiden? Kanske kan man diskutera det också utifrån ett genusperspektiv. Bjuder man på olika sorters mat om man ska bjuda en tjej eller kille på middag, eller om det är en (potentiell) flick- eller pojkvän? Och om det skiljer sig åt, vad säger det om vår syn på genus? Det har hänt att skolor har hindrat samkönade par (och samkönad dans) på avslutningsbaler, vilket man bör ha klart för sig räknas som diskriminering. Och man kan vara tveksam om kärleksmåltider, i fall de enbart handlar om tjej-kille, har något som helst berättigande i undervisningen.

Drömkillen/tjejen

Signalerar outtalat heterosexualitet. Man kan inte räkna med att en bi- eller homosexuell tjej eller kille skulle våga använda sig av könsmarkörer som visar på motsatsen. Antagligen skulle de vara för rädda för vad de andra ska tro. Ännu bättre är att skippa allt som heter dröm- eller idealpartner, som riskerar att befästa stereotyper om utseende och egenskaper, och fråga hur

zou je
lov?

de vill att någon de är tillsammans med, vare sig det är en kille eller tjej, ska vara.

Kontaktannonser

Förutsätter lätt att man ska söka någon av motsatt kön. Om eleverna ska formulera kontaktannonser (vilket väl sker på nätet idag) kan man be dem formulera olika sorter: Kille som vill träffa tjej, tjej som vill träffa tjej, kille-kille, tjej-kille. Det behöver inte vara deras egen de skriver, utan hur en bra kontaktannons skulle kunna se ut.

Killar ställer frågor till tjejer, tjejer ställer frågor till killar

Det är en populär och bra metod, som RFSU brukar framhålla, och den är uppskattad av eleverna. Fortsätt att använda den! Risker finns dock att övningen skriker heterosexualitet och heteronorm. Man bör tala om att man är medveten om att den kan uppfattas så, för att visa att man inte avser att utesluta någon. Man kan säga att övningen kan vara intressant för bi- och homosexuella också, eftersom man får veta en hel del om varandras tankar – och en del frågor som killar ställer till tjejer kanske tjejer som gillar tjejer också skulle kunna ställa och tvärtom. När svaren sedan läses upp kan man där det passar fråga eleverna om de tror att svaret skulle skilja sig

åt om man gillade någon av samma kön. En ledare ska alltid vara med när eleverna formulerar svaren, och redan då kan han eller hon föra in hbt-perspektivet.

Frågelåda

Frågelåda är också en vanlig och suverän metod. Eleverna får lägga anonyma frågor i en låda som man under arbetets gång besvarar. Det är lätt att utgå från att frågorna är ställda ur ett heteroperspektiv, till exempel den på både mellan- och högstadiet vanliga frågan ”hur har man sex?” – då kan man säga att om det är en tjej och kille kan man göra så här, två killar så här och två tjejer så här. De flesta frågor är ju i själva verket neutrala när det kommer till vem man är eller skulle vilja vara med.

Samlag/samlagsdebut

Förutsätt inte att samlagsdebuten sker med någon av motsatt kön. Språkligt associerar de flesta ordet ”samlag” till penetration och att samlaget då är mellan två personer av olika kön. Tonåringar gör det kanske i ännu högre grad än vuxna. Vad är ett samlag för två killar som är tillsammans, eller två tjejer? Då är det kanske inte ett penetrativt samlag man menar. Är ordet samlag helt

förbehållet sexuella handlingar som innehåller penetration? Var tydlig: Om det är vaginalsamlag man menar bör man också säga det. Detsamma gäller samlagsdebut – oftast uppfattas det som vaginalsamlag. Men när och hur uppfattar homosexuella killar och tjejer sin samlagsdebut? Vad är det som blir måttet på debut? Hur gör homosexuella killar eller tjejer sin samlagsdebut? Man kan också prata om när man först känner sexuella känslor. Det kan ha varit tidigt, man kanske har gjort sexuella handlingar tillsammans med andra, både killar och tjejer. Att tala om förspel är också problematiskt. Ordet förspel låter som om det inte är kopplat till den ”riktiga” akten, det vill säga penetrationen. Alltså blir sex och samlag lika med själva penetrationen. Det mesta som två personer av samma kön gör tillsammans sexuellt skulle i så fall betraktas som förspel.

Kroppen och puberteten

Undervisning om kroppen kan också omedvetet bli väldigt ”heterosexuell”. Rätt ofta framhålls att den mest avgörande förändringen som sker i puberteten är att man nu kan bli förälder. Det är sant – men man kan också säga att den största förändringen är att vi nu börjar uppleva njutning på ett annat sätt. Om vi väljer att

enbart berätta om könsorganens reproduktiva funktioner såsom äggstockar och menstruation men inte talar om klitoris och den njutning som är förbunden med den – ja, då ger vi ett budskap om att tjejers sexualitet mer syftar till barnalstring än njutning. Och barnalstring är än så länge främst förknippat med heterosexualitet och relationer mellan två heterosexuella personer. Detsamma gäller om man pratar om killars kroppar, och spermernas väg till ägget, och att de nu kan bli fäder.

Kärlek, familj och andra relationer

Redan på förskolan bör man tala om att kärlek kan se olika ut och vara mellan olika personer, oavsett kön. Pratar man om hur en familj kan se ut är det viktigt att visa olika familjebildningar. Det gäller hela vägen. Det är lätt att förutsätta att alla barn och ungdomar lever i familjer med mamma och pappa, eftersom de flesta gör det. Men så lever förstås inte alla. Variationerna är många. De flesta barn som lever med två kvinnor eller två män har kommit till inom ramen för en heterosexuell relation, och senare har deras föräldrar separerat. Det finns barn som lever med två män eller två kvinnor, eller bor med sina mammor som fick honom eller henne tillsammans med ett killpar hos vilka

barnet också bor. De kan bo hos sin heterosexuella mamma eller pappa men att den andra föräldern lever med någon av samma kön. De kan också ha släktingar som är homo, bi eller trans.

Tjej- och killgrupper

De flesta lärare har goda erfarenheter av att dela in gruppen i tjejer och killar, i synnerhet när man ska tala om vissa teman. Det är en utmärkt metod. Men tjej- och killgrupper på sexualundervisningen främjar inte alltid hbt-perspektivet. Tjej- och killgrupper kan i sämsta fall skapa heteronormativa förväntningar där man utgår från att alla tjejer och alla killar ska samtycka kring kärlek, relationer och känslor. Man brukar ofta hävda att tjejer vågar prata mer när det bara är tjejer i gruppen. Men det kan snarare vara viktigare att se till gruppens storlek än vilket kön den består av.

RFSL-besöket

Många skolor använder sig av informatörer från RFSL. De gör ett bra jobb och är i allmänhet uppskattade av eleverna. Mötet med informatörerna har ofta stor betydelse för en förändrad syn på homosexualitet. Men om RFSL:s besök blir det enda man gör riskerar det snarare

att förstärka ett vi-och-dom-tänkande: ”Nu tar *vi* en stund med *dom*, så att vi (heterosexuella) förstår *dom* bättre”. Och så är det över. Då kan eleverna få intryck av att känslor mellan människor av samma kön är något som bara finns ibland och ”där borta”, men inte här bland oss, på vår skola eller i vår klass eller bland skolpersonalen. Och som kan klaras av på en lektionstimme. På så vis separeras olika känslor från varandra.

Andra konkreta åtgärder

Likabehandlingsplaner och diskrimineringsgrupp

Skolan är skyldig att upprätta likabehandlingsplaner. Det är förstås en utmärkt plattform för hela arbetet med att inkludera hbt-personer.

Skolan kan starta en diskrimineringsgrupp som följer upp likabehandlingsplanen. Gruppen bör bestå av både skolledning (eftersom den har ansvaret), lärare/personal och elever.

För arbetet med likabehandlingsplanen har Skolverket gett ut allmänna råd och kommentarer, se www.skolverket.se under publikationer.

En användbar skrift i arbetet med planerna är också ”Öppna! Om skolans ansvar att främja elevers lika rättigheter oavsett sexuell läggning”, från HomO, Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning.

Hbt-grupp

Man kan bilda en hbt-grupp eller regnbågsgrupp, eller vad man vill kalla den, antingen för elever eller lärare eller både och. Det kan finnas en sådan grupp även om inga elever deltar, men för att visa skolans alla elever och all

personal att man är medveten om att bi- eller homosexuella och transpersoner finns på skolan.

Fortbildning

Mer kunskap. Det är vad lärare själva brukar uppge när man frågar vad de behöver för att göra ett bra arbete med hbt-frågorna. Skolledningen bör se över vilken eventuell fortbildning personalen behöver för att kunna verka stödjande för elever som inte känner sig hemma i normen. Är exempelvis mentorerna förberedda på att ta emot samtal om samkönad kärlek (såväl lycklig som olycklig)? Kanske är det nån lärare som inte vill eller har svårt att prata om hbt-frågor – vem kan han/hon lotsa eleven vidare till i så fall? Lärarna och andra vuxna behöver också kunskap om vart de kan hänvisa elever.

Ord och benämningar

Bisexuell: Person som kan bli kär, förälskad i eller sexuellt attraherad av både män och kvinnor.

Bög: Homosexuell man. För de flesta okej att använda, men används också som skällsord.

Flata: Homosexuell kvinna. Används alltmer i stället för lesbisk.

FTM: Female to male, alltså kvinna som vill operera om sig till man.

Gay: Ett ord som i Sverige används om både homosexuella män och kvinnor, men för de flesta associeras det till män.

Hbt: förkortning och samlingsbegrepp för homo, bi och trans, som ofta används i olika ordsammansättningar, som t ex hbt-frågor och hbt-personer. Tanken med hbt-begreppet var att skapa ett inkluderande, någorlunda smidigt, begrepp som skulle gå att använda.

Heteronormativ/heteronormativitet: Antagandet att alla är heterosexuella och att det naturliga sättet att leva är heterosexuellt. Heteronormen upprätthålls genom

att den särskiljer könen och att känslomässiga, erotiska eller sexuella begär till någon annan än det motsatta könet ses som avvikelser. I heteronormativitetsbegreppet ingår också förväntningar om hur vi bör uppträda som män och kvinnor (eller pojkar och flickor). Exempelvis kan en fyraårig pojke gå i klänning i förskolan (åtminstone ibland), medan det knappast är möjligt för en nioårig pojke att göra det i skolan.

Heterosexuell: Person som kan bli kär, förälskad i eller sexuellt attraherad av någon av det andra könet.

Homofobi: Starkt negativ syn på homosexualitet eller på homo- och bisexuella människor. Homofobin kan vara en medveten värdering hos en individ, en grupp eller ett samhälle.

Homosexuell: Person som kan bli kär, förälskad i eller sexuellt attraherad av någon av samma kön.

Komma ut: Att berätta för omgivningen att man är homosexuell, bisexuell eller transperson. Uttrycket ”komma ut ur garderoben” används också.

Kom ut!: Tidning som ges ut av RFSL. Nyheter och sexualpolitik.

Lesbisk: Homosexuell kvinna.

MTF: Male to female, alltså man som vill operera om sig till kvinna.

Outa: Att tvinga någon ut ur garderoben mot hans eller hennes vilja.

Pride: Firas världen över som en manifestation för hbt-personers frigörelse, rättigheter och öppenhet. Innehåller ofta både kultur, politik och fest. I Sverige firas Pride på många orter, den största är Stockholm Pride under fem dagar i månadskiftet juli-augusti.

QX: Nöjestidning som vänder sig till homo-, bi- och transpersoner. QX ska uttydas queer express.

QX quaiser: En community för homo, bi, trans, queer och deras vänner.

Queer: Ett perspektiv som innebär att man tolkar och

granskar det (hetero)normativa samhället, beträffande synen på sexualitet, relationer, kultur och identitet, de maktförhållanden som råder mellan olika grupper i samhället, och hur normer upprätthålls och förändras. Används även av en del personer som en sorts identitetsbeteckning. Att vara ”queer” betyder då att identifiera sig utanför den uppfattade normen.

RFSL: Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter.

Samkönad relation: Används ibland i stället för homosexuell relation. Kan vara mer korrekt, eftersom man inte alltid vet hur två människor definierar sig själva. Också i en olikkönad relation kan den ena parten definiera sig som bisexuell.

Straight: Heterosexuell man eller kvinna.

Sylvester: Nättidning och community som betraktar världen ur ett gayerspektiv. Även kontaktsidor.

Transa: Slang för transvestit. Används också för att transa, alltså uppträda eller klä sig som man förväntar sig att det

motsatta könet gör. Så kallade dragqueens eller dragkings transar, men är i allmänhet inte transvestiter.

Transperson: Samlingsbegrepp för personer som upplever att de inte helt hör hemma i de tilldelade könskategorierna. Har inget med sexuell läggning att göra.

Transsexuell: Person som upplever sig vara i en kropp av fel kön, och som oftast, men inte alltid, vill göra en könskorrigering med hjälp av hormonbehandling och kirurgi. Har inget med sexuell läggning att göra. Det finns såväl hetero-, bi- som homosexuella transsexuella.

Transvestit: Person som mer eller mindre ofta, helt eller delvis, tycker om att klä sig i könsöverskridande kläder. Har inget med sexuell läggning att göra.

Hbt, sexuell läggning eller sexuell identitet?

I den här skriften använder vi flera olika ord och benämningar parallellt: hbt, sexuell läggning, sexuell identitet. Anledningen är att det inte finns någon självklar vedertagen benämning och att orden är laddade med olika betydelser. Förkortningen och samlingsbegreppet hbt är relativt nytt och inte oproblemiskt att använda. Likväl är det praktiskt att använda. Det används oftast i olika sammansättningar, som hbt-perspektiv eller hbt-ungdomar. Däremot är det svårt för en person att vara hbt. Och vad är en transelev? Homoungdom? Hbt står för ”homo-, bi- och trans” och kan gälla personerna eller frågan, alltså homosexuella likväl som homosexualitet, eller transsexuella såväl som transsexualism. Transperson inbegriper både människor som vill byta kön och transvestiter. Just för att hbt kan ha dubbla betydelser är det praktiskt att använda det och man slipper också upprepa orden homosexualitet, bisexualitet och transsexualism. Sexuell läggning används i lagstiftningen. I den definieras tre sexuella läggningar: Heterosexualitet, homosexualitet och bisexualitet. Ordet är problematiskt då det kan ge sken av att ens sexualitet är fastlagd och bestämd. Man har en läggning helt enkelt. Begreppet sexuell identitet omfattar

mer än vem/vilka ens sexuella åtrå riktar sig till, men som i vårt samhälle trots allt betraktas som grundläggande. Två kategoriseringar är påfallande i vårt samhälle, först kön, om man är kvinna eller man; därefter könet på den man känner sexuell åtrå för, om man är hetero, bi eller homo. Man brukar ibland skilja på beteende och identitet. Att ha sex med någon av samma kön innebär inte att man självklart uppfattar sig som homosexuell eller bisexuell. Man kan också uppfatta sig som homosexuell utan att någonsin ha haft sex med någon av samma kön. Därför är det ibland mer korrekt att använda ord som "samkönade/olikkönade relationer" (eller sexualitet eller kärlek) än att använda mer manifesterande ord som hetero-, bi- eller homosexuell. Ibland används uttrycket "sexuell orientering" som härstammar från det engelska "sexual orientation", vilket närmast skulle kunna översättas med sexuell inriktning, som blir mindre uteslutande än sexuell läggning. Ofta används dock sexuell läggning, sexuell identitet och sexuell inriktning synonymt.

Mer att läsa

RFSU:s skolsajt

På RFSU:s skolsajt, www.rfsu.se/skolsajt finns tips på litteratur, filmer, metodmaterial m m. Där står mer om de flesta av tipsen som är listade här nedan. Skolsajten uppdateras regelbundet. RFSU-material beställes på www.rfsu.se/material.

Skönlitteratur för elever

Spelar roll av Hans Olsson.

Spelar roll handlar om Johan Alexander som går i 9:an, och som lär sig att acceptera sin homosexualitet. Men när han inser att han är böig vet han inte riktigt hur han ska hantera det och försätter sig i knäppa, roliga och svåra situationer. Augustinominerad.

Du och jag, Marie Curie av Annika Ruth Persson.

Skildringar av 15-åriga Jennys liv varvas med hennes egna tankar kring det som händer i dagboksform till Marie Curie. För det händer mycket det året, hon blir kär i Filippa, och när sommarlovet börjar har Jenny funnit nya sammanhang att ta med sig in i framtiden. Augustinominerad.

Det jag inte säger av Katja Timgren.

Jenny är trött på sina tjejkompisar som pratar killar, fester och träning. Kristina är en person med egna åsikter. Så småningom förstår Jenny att hon är förälskad i Kristina. Det är besvarat. Ändå undviker Kristina henne.

Den jag är av Ingrid Sandhagen.

Joakim brukar klä sig som tjej när ingen ser. Hanne tror att hon gillar tjejer mer än killar. En dag träffar de på varandra och känner att de har något gemensamt.

Cross checking av Bengt-Åke Cras.

Peter är på turné i Tyskland med U-16-landslaget i ishockey. Det blir tuffare än väntat. Någon försöker få Peter att bli utfrusen ur gänget och han blir vittne till ett brutalt överfall. Men tillsammans med en oväntad ny vän som spelar i Kanadas U-16-landslag reds det ut.

Min bror och hans bror av Håkan Lindquist

Två bröder – Jonas som lever och Paul som dog innan Jonas föddes. En dag hittar Jonas ett brev som Paul har skrivit till någon som heter Princi. Jonas forskar vidare och förstår att brodern hade en intensiv kärlekshistoria med Princi.

Peter älskar Christer av Bodil Sjöström och Elisabeth Ohlson.

En fotobok från Läsa lätt-förlaget, det vill säga att den är på lätt svenska. Den handlar om Peter som är fotograf och homosexuell. I slutet av boken finns några vanliga frågor och svar om homosexualitet.

Malins mamma gifter sig med Lisa av Anette Lundborg & Mimmi Tollerup-Gokavic.

En bilderbok som handlar om hur lesbiska blir med barn och hur en sådan familj kan fungera i praktiken. Boken är illustrerad av Mimmi Tollerup-Gokavic.

Lill-Zlatan och morbror raring av Pija Lindebaum.

Lill-Zlatan älskar sin morbror raring. Men en dag sitter Steve i köket. Lill-Zlatan blir svartsjuk. Bilderbok.

Filmtajm

Du ska nog se att det går över

Mitt liv i rosa

Transamerica

Get Real

Beautiful thing

Boys don't cry

Fucking Åmål

Tur och retur

Vänninor – berättelser från garderoben

Se även Svenska filminstitutet, "Bio i skolan", www.sfi.se.

Metodmaterial

Utbildningspaketet om sexuell läggning

Utbildningspaketet består av två böcker och en dvd.

Innehåller fakta, metoder och diskussionsfrågor: De beställes från Myndigheten för skolutveckling.

Liv i lärarrummet – om sexuell läggning och arbetsmiljö i skolan är inriktad på hur man kan arbeta med personalens arbetsmiljö.

Tyst i klassen. Om lärarens arbete kring sexuell läggning handlar om hur man kan arbeta med eleverna.

Vad finns under ytan? innehåller scener som man kan diskutera i personalgruppen.

Bryt! – ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet.

Skriften innehåller konkreta övningar som ”Gissa heterot”, ”Vem tar vem” och ”Poängjakten”. Kan laddas ner från RFSU Ungdoms hemsida.

Någonstans går gränsen – en lärarhandledning om kön, sexualitet och normer i unga människors liv.

Skriften vill bidra till samtal som vidgar gränserna för vad människor får vara, känna och uttrycka. Kan laddas ner antingen från RFSU Ungdoms eller Forum för levande historias hemsida.

Det är självklart! Att samtala med elever om homosexualitet.

Amerikansk film (37 min) som bl a visar hur lärare arbetar med fördomar och homosexualitet med elever i olika åldrar. Filmen vänder sig till skolpersonal. Svenska filminstitutet 1997.

Är klänningar farliga? Om homosexuella, bisexuella och transpersoner av Annika Ruth Persson med fotografier av Cecilia Mellberg, teckningar av Terese Oliw & Sanna Lindström. Från Läsa lätt-förlaget.

Röda tråden. Metodhandbok i sexualitet och samlevnad.
Lafa (Landstinget förebygger aids) 2006.

Vi – en metodbok om samlevnad. Malmö stad 2004.

Fråga chans. Sex och samlevnad för 10-13-åringar.
Lafa (Landstinget förebygger aids) 2005.

Se också RFSU:s andra metodmaterial:
*Kondomboken.*Handledning med elevmaterial.

Samtala om pornografi i skolan. En handledning från RFSU.

Sexatlas. Vägvisare för att planera och genomföra sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan och gymnasiet.

Mer från RFSU:

Fittfakta. En skrift om kvinnans kön.

Kukkunskap. En skrift om mannens kön.

Kondompraktika för män.

Praktika för analsex.

Rättighetspraktika – om sexualitet och mänskliga rättigheter.

Länktips

www.rfsu.se

www.rfsl.se

www.rfslungdom.se

www.homo.se

www.levandehistoria.org

www.lafa.nu

Litteratur/referenser

Allmänna råd och kommentarer – för arbetet med att främja likabehandling och för att motverka diskriminering och annan kränkande behandling. Skolverkets allmänna råd 2006.

Dahlén, Sandra: Hetero. Tiden 2006.

DePalma, Renée och Atkinson, Elizabeth: The sound of silence: Talking about sexual orientation in schooling. Sex Education, Vol. 6, no 4, November 2006, pp333-349.

Falk, Gunilla: ”Garderoben” i skolan – intervjuer med homosexuella lärare, uppsats Pulsutbildningen, 2000.

Franck, Olof (red.): Genusperspektiv i skolan – om kön, kärlek och makt. Studentlitteratur 2007.

Föreställningar – vanföreställningar. Allmänhetens attityder till homosexualitet. Statens folkhälsoinstitut 2002.

Hatred in the Hallways. Violence and Discrimination Against Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Students in US Schools. Human Rights Watch 2001.

Knöfel Magnusson, Anna: Det syns inte utanpå men känns inuti. Om heteronormer och diskriminering i hälso- och sjukvården. Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning, HomO 2006.

Sahlström, Jenny: En utmaning för heteronormen. Lärares kunskapsbehov och ansvar inom områdena sexuell läggning och homofobi. Under ytan-projektet 2006.

Knutagård, Hans och Nidsjö, Elisabet: Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning. Skåne i utveckling 2004:24, Länsstyrelsen i Skåne län.

Hammarén, Nils: Horor, players och de Andra. Killar och sexualitet i det nya Sverige. Artikel i Johansson, Thomas och Lalander, Philip (red): Sexualitetens omvandlingar. Daidalos 2003.

Hanner, Hans: Psykisk hälsa och ohälsa hos ungdomar 16-24 år som attraheras av personer av sitt eget kön. En enkätundersökning. Psykologiska institutionen, Stockholms universitet 2002.

”Hela vägen”. Artikel i Kom Ut, 2/07, av Andy Candy.
Hela livet. 50 år med sex- och samlevnadsundervisning. Myndigheten för skolutveckling 2005.

Homosexuellas, bisexuellas och transpersoners hälsosituation. Återrapportering av regeringsuppdrag att undersöka och analysera hälsosituationen bland hbt-personer. Rapport A 2005:19. Statens folkhälsoinstitut 2005.

Ryng, Annica, Sysimetsä, Theres och Björk Blomqvist, Mikael. RFSL Ungdom: ”Homosexualitet är inte olagligt om man är över 15 år.” Inkludering och exkludering av homosexuella, bisexuella och transpersoner i biologiböcker.

Hulth, Maria och Ingelsson, Ninni: Det osynliga regnbågsbarnet på förskolan. En enkätundersökning om normer, olikheter och särskiljandets betydelse. Södertörns högskola 2006.

Höra hemma. Om transpersoner. RFSL 2005.

Höra hemma. RFSL:s grundbroschyr. RFSL 2004.

I enlighet med skolans värdegrund. En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker. Skolverket: Rapport 285, 2006.

Jag! Om flickors livsutrymme. Länsstyrelsen Östergötland 2005.

Jonsson, Rickard: Blatte betyder kompis. Om maskulinitet och språk i en högstadieskola. Ordfront 2007.

Josefsson, Cristina och Kindenberg, Ulla: Normer i heterofabriken. Fritt fram och RFSL 2005.

Lennerhed, Lena: Sex i folkhemmet. RFSU:s tidiga historia. Gidlunds förlag 2002.

Liv i lärarrummet. Om sexuell läggning och arbetsmiljö i skolan. Redaktör Rikard Henley. RFSL 2006.

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94. Skolverket.

Olikas lika värde – om arbetet mot mobbning och kränkande behandling. Myndigheten för skolutveckling 2003.

Olofsson, Britta: Modiga prinsessor och ömsinta killar. Genusmedveten pedagogik i praktiken. Lärarförbundets förlag 2007.

Olsson, Hans och Centerwall, Erik: Heterofestival i skolan. Vad skolan och lärarna säger och gör har betydelse. Artikel i Hela livet. 50 år med sex- och samlevnadsundervisning. Myndigheten för skolutveckling 2005.

Om våld i hederns namn och om skyldigheten att se och hjälpa utsatta flickor och kvinnor. Länsstyrelsen Östergötland 2004.

Lundgren, Anna Sofia: Teachers on Teaching and Sexuality. Artikel ur Norms at Work: Challenging Homophobia and Heteronormativity. EU och RFSL 2007.

Ord som taggar – om hbt. Broschyr från Fritt fram, ett Equalsamarbete om sexuell läggning i arbetslivet.

RFSL Nord: Attitydundersökning gällande projektet Ett bättre hbt-Norrland. Enkät utförd av Konvera på uppdrag av RFSL Nord. Årtal ej angivet. Undersökningen rapporterad under 2007.

Seeing the Rainbow. Teachers talk about bisexual, gay, lesbian, transgender and two-spirited realities. Canadian Teachers' Federation och Elementary Teachers' Federation of Ontario. 2002.

Starkare än du tror. Myndigheten för skolutveckling 2003.

Svaleryd, Kajsa: Genuspedagogik. Liber 2002.

Svensk författningssamling: Lag (2006:27) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever.

Svensson, Annelie: Förtryck i kärlekens namn. Häfte från RFSL Stockholm.

Tillberg, Jonas: Behov hos unga bi- och homosexuella. Samtalsområden och uttryckta behov vid en stöd- och informationstelefon respektive stödgrupper för unga bi-

och homosexuella. Magisteruppsats i folkhälsovetenskap, Karolinska institutet 2001.

Tyst i klassen. Om lärares arbete kring sexuell läggning. Redaktör Thomas Östlund. RFSL 2006.

Tystnadens tyranni – om heterosexualiteten som norm och homofobi i skolan. HomO, Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning.

Wahlström, Kajsa: Flickor, pojkar och pedagoger. Jämställdhetspedagogik i praktiken. Utbildningsradion 2007.

Wikan, Unni: En fråga om heder. Ordfront förlag 2004.

Är normalt och vanligt samma sak? Häfte från RFSL Ungdom om homo- och bisexualitet och transfrågor.

Öhrman, Anders: Komma ut. Berättelser från garderoben. Natur och Kultur, 2006.

RFSU är en partipolitiskt och religiöst obunden organisation som verkar för att sprida en fördomsfri och öppen syn på samlevnads- och sexualfrågor. RFSU utgår från övertygelsen om samlevnadens och sexuallivets centrala roll för individ och samhälle. RFSU arbetar med upplysning, utbildning och opinionsbildning i Sverige och internationellt. RFSU äger ett bolag som säljer kondomer, vars vinst går till RFSU:s upplysningsarbete.

www.rfsu.se Här finns fakta, information, sexualpolitik med mera. Du hittar också alla RFSU:s lokalföreningar.

www.rfsu.se/skolsajt På skolsajten finns materiallistor och förslag på vad man kan göra i sex- och samlevnadsundervisningen. Prenumerera på Skolsajtens nyhetsbrev som innehåller notiser. Den kommer ut en gång per månad under september till maj. Anmäl dig på www.rfsu/skolsajt

www.rfsu.com Länk till RFSU AB som är RFSU:s bolag. Om du till exempel vill köpa kondomer och glidmedel kan du göra det på den här hemsidan.

www.sof.nu En hemsida om sexualitet och funktionshinder, som RFSU driver i samarbete med HSO, Handikapprörelsens samarbetsorgan.

Tidningen Ottar är RFSU:s tidskrift om sexualitet och samhälle. Den ingår i medlemskapet men går också att prenumerera på utan att vara medlem.

Vill du bli medlem i RFSU? Mejla medlem@rfsu.se

RFSU

Riksförbundet För Sexuell Uppllysning

Box 4331, 102 67 Stockholm

tel 08-692 07 00

www.rfsu.se

ISBN 978-91-85188-05-5

